قیرتاسییە بوو مە لێ دوعا کر
دەعوەت گەرییا ب سدق ئیجابەت
بوو واسیتەیێ قەزایێ حاجەت
ئەو پوول ئەگەر چ بێ بەهانە
یەک ڕوونە و ساف و بێ بەهانە
بێ حیلە وو خوردە و تەمامن
مەقبوولێ موعامەلا عەوامن
کرمانجییە سرفە بێ گومانە
زێڕ نینە ب بێن سەپیدەمانە
سفرێ مەیێ سۆرە ئاشکارە
زیڤ نینە ببێن کو کێم عەیارە
نەقدێ مە مەبێژە کێم بەهایە
بێ سککەیێ شاهی شەهرەوایە
گەر دێ ب بووا ب زەربێ مەنقووش
نە دما وەهە بێ ڕەواج و مەغشووش
مەحبووب ب کەسێ نە نام زادە
لەو بەخت سیاە و نامرادە

زۆرانبازی لە نێوان ڕاستی و درۆ، چاکە و خراپە لە سەردەمی خانی لە پۆپەدا بووە، خراپە لە تای تەرازووی یەکسانیدا زۆر قورس بووە، چاکە زۆر سووک بووە، ئەمە کۆمەڵی کوردەواری بەڕێوە بردووە، بەڵام خراپە هەمیشە لە جەوهەری دروستبوونی نەتەوەی کورددا نەبووە. خوو و ڕەوشتێکە لە دەرەوە بۆی هاتووە، بێگانە و دوژمن کوردی فێری ئەم خەسیەتە نالەبارە کردووە.

خانی لە چیرۆکی «مەم و زین» و غەزەل و قەسیدەکانی دیوانی شیعری خۆیدا گەلێک خەریکی باسکردنی پارەیە، مەبەس ئەو نەقدەیە کە لە مەعدەنەکانی زێڕ و زیو و زەرد و هی دیکە دروست دەکرێ، ئەمە لە بەرهەمی ئەدەبیدا بووە بەڕەمزی «ڕەسەنی» واتە ئەو پارەیەی لە مەعدەن دادەڕێژرێ یەک قالبی هەیە، لەبەر ئەوە هەر چەندی لێ دابڕێژی هەموویان وەکو یەک دەبن، بەڵام ئەگەر لەسەر ئەو قالبە بنچینەییەدا قالبی تر دابڕێژرێ ئەو پارەیەی لەمە دروست دەکرێ «ڕەسەن» نابێ، لەبەر ئەوە پارە «ناڕەسەن» یا «قەڵب»ی پێدەڵێن. لە ئەدەبیاتدا ئەم دوو جۆرە پارەیە، یا سیککەیە بوون بەڕەمزی ڕەسەنی و ناڕەسەنی هەموو شتێک. لەناو شاعیرانی کورد خانی داهێنانی بەرزی لە شیعرەکانیدا هەیە لەم ڕووەوە. بەم جۆرە شاعیر لەبەر ڕۆشنایی ئەم تیۆرییە گەلێ هەڵوێست لە ژیانی کوردەواری ڕوون دەکاتەوە.

قیرتاسییەیا مە بێ پەناهان
بێ زەربێ قەبوولێ پادیشاهان
مەعلوومە ل با گەلەک عەلیمان
مەقبوولە ل باگەلەک حەکیمان
لێ حاکمێ وەقتێ مەعریفەت ناک
مەسمووع نەکر ب سەمعێ ئیدراک
لەو ڕا کو ئەوی نەکر پەسەندە
بە ئەسل و نەسەبا خوە ئەو ڕەوەندە
میرێ کو ب ناڤ میرزایە
مەحزا نەزەرا وی کیمیایە
قەلبێد زەل دکەت بلووری
پوولێد دەغەل دکەت فلووری
سەرباری هەبن فلووسێ ئەحمەر
دەرحال دکەت ب یەک نەزەر زەر
ئەعلایی دکەت ب قەهرێ ئەدنا
ئەدنایی دکەت ب لوتفێ ئەعلا
پاشان دگرت وەکی ئەسیران
ئازا دکەتن وەکی فەقیران
هەر ڕۆژێ هەزارێ بێ نەوایان
هەر لەحزە ب لوتفێ سەد گەدایان
زەنگین دەکەتن ب دەستێ هیممەت
حیکمەت ئەوە ناکەتن چ میننەت

خانی باوەڕی تەواوی بە«قەدەر» هەیە، زانایانە و بە بۆچوونێکی فەلسەفییانە ئەم تیۆرییە بۆ حاڵی میللەتی کوردی سەردەمی خۆی بەکاردێنێ. لەو کاتەی لەسەر ئەو باوەڕەیە «قەدەر» هەرچی بیەوێ دەیکا، یا چۆنی بۆ دانرابێ دەبێ بێتە دی ئاوڕ لە «هیممەت»یش دەداتەوە، ئەمە لەلای شاعیر ڕەمزی کارکردنە، ئادەمزاد بەکۆشش و تەقەڵا و هەوڵدان دەتوانێ ئامانجی بهێنێتە دی. بەم چەشنە بەلای ئەوەوە کورد دەتوانێ بگاتە ئامانجی ئەگەر ئەو هەلەی چنگ بکەوێ.

خانی بەم دێڕانە دوایی بەم بڕە شیعرەی دێنێ:

گەر دێ وی نەزەر بدا مە جارەک
ئیکسیرێ تەوەججوها موبارەک
ئەڤ قەول هەمی دکرنە ئەشعار
ئەڤ پوول هەمی دبوونە دینار
ئەمما نەزەرا وی زێدە عامە
لەو خاسێ نەزەر ژ دل نەدامە
ئەو رەحمەتێ خاسە بۆ عەوامێ
یارەب! توب دی وی هەر دەوامێ

ژیری و بلیمەتی خانی وەک سیاسی و موسلیحێکی کۆمەڵایەتی ئەوەندەی باری قورسی ناڵەباری دواکەوتوویی کورد دەخاتە سەر شانی کورد خۆی و بەتایبەتی سەرکردەکانی ئەوەندە بێگانە و دوژمن تاوانبار ناکا. کەم کەس لەناو کۆمەڵی کوردەواری تا ئێستاش وەکو خانی بیردەکەنەوە، ئێمە زۆرتر بەرپرسیارین لە دواکەوتنماندا، بێگانە و دوژمن کەمتر.

سەرەتای مەم و زین

خانی بەسەرهاتی مەم و زین بەشیعری ساقی نامە دەست پێدەکا، گیان لەناو گێتی سۆفیزمدا دەتوێنێتەوە، گەلێ رەمز و زاراوەی سۆفیزم بەکاردێنێ بۆ کێشانی وێنە تەماوییەکانی کە خاوەن دڵان مەست و سەرخۆش بوون لەم گێتییە ئەفسووناوییەدا بەبادەی مەیی کردگاری. ئەم سەرخۆشە خوداییانە پرتەو لە دڵداری مەم و زین وەردەگرن.

شاعیر دەڵێ:

سازێ دلێ کول ب زیر و بەم بت
سازندەیی عیشقا زین و مەم بت
شەرحا غەمێ دل بکەم فسانە
زینێ و مەمێ بکەم بەهانە
نەغمی وە ژ پەردەیێ دەرینم
زینێ و مەمێ ژ نوو ڤەژینم
مەعلوول بووین حەبیب و عاشق
ئیرۆ هە وەکی تەبیبێ حازیق
دەرمان بکم ئەز ئەوان دەواکم
وان بێ مەدەدان ژ نووڤە راکم

دەردێ د دلێ مەمێ جەگەر ریش
زینا ژ دەروونێ دل جەفاکێش
وێ پەردەگەیا عەفیفە مەستوور
وێ بێ گونەهێ ژ توهمەتێ دوور
مەشهوور بکەم بەتەرز و ئوسلووب
مومتاز بێن موحیبب و مەحبووب
ئەو رەنگ بکەم ژ نووسەر ئەفراز
دا بێنە تەماشەیێ نەزەر باز
دلبەر ل مەمێ بکەن گرینێ
عاشق بکەن ب دەردێ زینێ

بەشێوازێکی شاعیرانە خانی لەم برە شیعرەدا پەنجە بۆ دوو مەسەلە درێژ دەکا، یەکێکیان ئەوەیە لە پەنای ئەم بەسەرهاتە دڵدارییەی مەم و زین بیروڕا و بۆچوونەکانی لە بارەی ژیانی ئادەمزاد و چارەنووس و دوارۆژی کورد دەردەبڕێ؛ دووەمیان مەم و زین جارێکی دیکەش دەژێنێتەوە، واتە لە حیکایەت و بەسەرهاتەکانی ئەدەبی میللی بەرهەمێکی بەرزی کلاسیکی دروست دەکاتەوە.

ئەم بەشەی «مەم و زین»ی خانی، ناوونیشانێکی شیعرییانەی بۆ دانراوە وەکو لە چاپی یەکەمی ئەستەموولدا دەردەکەوێ «داستانی گێڕانەوەی نەورۆزی سوڵتانی، ناسراو بە مووسیمی خۆشی و شادمانی، بە نەریتی کۆنی کوردستانی، کە ئەوان پێیان دەوت سەر ساڵ و دەیانژمارد بە جەژنی ویساڵ».

کۆتایی ئەم بەشە شیعرەی چیرۆکی «مەم و زین»ی خانی بەم دێرە شیعرانە هاتووە:

ئەز پیلەوەرم نە گەوهەریمە
خود رستەمە ئەز نە پەروەریمە
کرمانجم و کۆهی یو کەناری
ڤان چەند خەبەرێد کوردەواری
ئیمزا بکرن ب حوسنێ ئیلتاف
ئیسغا بکەن ئەو ب سەمع و ئینساف
ئەسحابێ غەرەز کو گۆه ب دێرن
عەیبان ب کەرەم ل من ڤەشێرن
ئاڤا رووی شاعیرێ نەرێژن
گەر مومکینە یێکە قەنج ببێژن

سەهوو غەڵەتان نەکەن تەعەجوب

تەئویل بکەن ژ بۆ تەعەسوب

لەم شیعرانەدا خانی ڕوودەکاتە خوێنەری کورد و داوای لێ دەکا بەچاوێکی زیرەکانە و دڵێکی پڕ لە سۆز بنوارێتە ئەم بەرهەمە شیعرییە، شاعیر لە کۆمەڵی کوردەواری پەروەردە بووە و بۆ کوردی نووسیوەتەوە، داوا دەکا هەموو شتێکی کە لەم داستانەدا هاتووە پێویستە بۆ چاکەی کورد لێک بدرێتەوە.

نەورۆز و خاکی کوردستان

بەهار و گوڵی نەورۆز هەنگامی دیداری دڵدارانە، لەگەڵ ژیانەوەی سروشتدا ئەلقەکانی پێوەندیی ئادەمزادانی کۆمەڵ بەیەکتریەوە دەبەسترێنەوە، دڵدار و دلبەر، عاشق و مەعشووق، کوڕ و کیژ یەکتری دەدۆزنەوە. ئەو گیانە پاکانەی لە خەوندا بەیەکتری گەیشتوون، لە نەورۆزی بەهاردا لەسەر زەوی حەقیقەت بەیەکتری دەگەن.

خانی لە وەسفی نەورۆز و بەهاردا دەڵێ:

دانایێ موعەممەرێ کو هەن سال
ئەڤ ڕەنگە هە گۆ ژ بۆمە ئەحوال
گۆ عادەتێ پێشی یێ زەمانان
ئەڤ بوو ل هەمی جە و مەکانان
وەقتێ وەکو شەهسوارێ خاوەر
تەحویل دکر د ماهێ ئازەر
یەعنی کو دهاتە بورجێ سەر سال
قەت کەس نە دما ل مەسکەن و مال
بیلجوملە دچوونە دەر ژ مالان
حەتتا دکەهشتە پیر و کالان
ڕۆژا کو دبوویە عید و نەورووز
تەعزیم ژ بۆ دەما دل ئەفرووز
سەحراو و چەمەن دکرنە مەسکەن
بەیدا و و دیمەن دکرنە گولشەن
خاسما عەزەب و کچێد باکیر
ئەلقیسە جەواهیرێد نادیر

تێکدا د موززەیەن و مولەببەس
ڤێکرا ل تەفەرروجێ مورەخخەس
لێکین نە ب توهمەت و ب مییننەت
بەلکی ب تەریقێ شەرع و سوننەت
لەو را کو ئەوان عەرەز ژ گەشتێ
مەقسوود ژ چوونی یا ب دەشتێ
ئەو بوو کو چ تالیب و چی مەتلووب
یەعنی دوو تەرەف موحیبب و مەحبووب
ئەڤ هەردوو جەلەب کو هەڤ ببینن
کوفوێد خوە ئەو ژ بۆ خوە بینن

لەم دیمەنی بەهارەدا هەموو کەسێک لە سەیرانکەران بە ئارەزووی خۆی دەگا، هەر کوڕێک بووکی ون بووی خەونی دەدۆزێتەوە، هەر کچێک جوامێری بزر بووی خەیاڵی دەبینێتەوە.

بەم جۆرە خانی لەسەر وەسفی سەیرانی نەورۆز دەڕوا و دەڵێ:

دەورا فەلەکێ ژ بەختێ فەیرووز
دیسان کو نوما ژ نووڤە نەورووز
مەبنی ل وی عادەتێ موبارەک
شەهری و سپاهیان ب جارەک
باژێڕ و کەلات و خانی بەردان
تەشبیهێ ب نەژدەیان و جەردان
سەف سەف د مەشینە کۆه و دەشتان
ڕەف ڕەف دەخشینە سەیر و گەشتان
ئەسنافێ ئومەم سیغار و کوببار
قەتعا ڤە نەما د شەهرێ دەییار
هندەک ب پەیایی چوونە باغان
هندەک ب سواری چوونە ڕاغان
هندەک ب تەبایی یو ب کەسرەت
هندەک ب هەڤالی یو ب وەحدەت
ڕابوونەوە خانم و خەواتین

وان ژ تژی گول کرن بەساتین
حووران کره مەسەکێ خوه جەننەت
بێ پەردە وو بێ مەلال و میننەت
دووشیزە وو دوختەر و ڕووالان
پاکیزە عوزار و زلف و خالان
ئەتراب و کەواعیبێد عەزرا
موردان و مواهیقێد زیبا
ئەسحابێ قوماشێ لوتفێ ڕوخسار
ئەربابێ مەتاعێ حوسنێ دیدار
وان لێک دکرن مەتاعێ یەک عەرز
تەخمین دکرن ب توولێ وەلعەرز
سەودا کەرێ عیشقێ بوون د بازار
هەم بائیعی حوسن و هەم خەریدار
سەرسالی یو باکیر و ڕووالان
سەد سالی یو جوان و پیر و کالان
سەر سالی ل ڕەسم و ڕاهێ مەعهوود
گێرانە د چوو مەقامێ مەحموود

خانی لەم پارچە شیعرەی «مەم و زین»دا سێ سەد ساڵ بەر لە ئێستا وەکو بلێی وەسفی ڕۆژی نەورۆزی سەردەمی ئێستامان دەکا، پۆل پۆل خەڵکی بەگەورە و بچووک، ژن و پیاو، کوڕ و کچ ڕوو دەکەنە مێرغوزار و دەشت و بەهاری نەورۆز، شار چۆل دەبێ، سروشتی ڕووتی زیندوو ئاوەدان دەبێ. لەم گەنجەفە و سەیرانەدا، لەم ڕۆژە پیرۆزەدا جوانی بەدڵداری دەکڕێ، هەزاران دڵدار دڵیان دەچێتە هەزاران شۆخ، ئەمە دەستووری ژیان و بوون و تەبیعەتە، کوڕێک و کچێک لەوانە، یەکێکیان «مەم»ە و ئەویتریان «زین»ە.

بەکری مەرگەوەڕ

بەکری مەرگەوەڕ دروشمی ناپاکی و دوو ڕوویی و چلێسی و خیانەت و جاسووسییە، هەرچی خراپە هەیە لە کۆمەڵی ئادەمزاددا لە کردەوەی ئەم بەدفەڕەیە. ڕەنگ و دەنگ، بەرنامە و پیلانەکانی لە ئیش و کاری شەیتان و ئیبلیس و ئەهریمەنی هەموو ئایین و فەلسەفەکان وەردەگرێ.

قارەمانی ئاژاوە و گیروگرفت و تەنگوچەڵەمەی نێوان مەم و زین و نەگەیشتنیان بەیەکتری ناوی بەکری مەرگەوەڕ بوو. خانی بەم جۆرە لێی دەدوێ:

ئەلقیسسە ب ئیقتیزایێ خیلقەت
میرێ ب کەمال و عیزز و ڕیفعەت
ڕاگرتی ژ بۆ خوە دەرگەڤانەک
فەتتانێ زەمانە سەی پسانەک
دائیم ل دەرێ وی قاپوچی بوو
قەللاع و قەلاش و قاوەچی بوو
ئەمما ب نەسەب نە مەردێ بۆهتان
بەلکی موتەوەللیدێ ژ بوهتان
ئەسلێ وی دبێن ژ مەرگەڤەر بوو
مەحزا وی بە شەڕ ب شۆڕ و شەڕ بوو
ناڤێ وی مونافیقی بەکر بوو
بەلکی ژ بەلووقیا بەتر بوو
مەنناع و موزەبزەبین و ئیبلیس
خەدداع و خەبەر بەزین و تەلبیس
شاگردێ شەئامەتا وی شەیتان
شەرمەندە ژ گۆتنا وی بۆهتان
بەد چەهرە ژ ڕەنگێ دێو و کابووس
بەد فیعل و ستیزەکار و سالووس
تاجدین دگۆتە میر عەیانی:
میرم! بکە دەر ڤی دەرکەڤانی
ئەڤ لائیقی دەرگەهێ تە نینە
ئەڤ کەلبە نەهین دڕە ب کینە

خانی لە بنجدا بەکری مەرگەوەڕی لە پێناوی دروستکردنی کێشە و تەنگوچەڵەمەییێکی کۆمەڵایەتی بەکارهێناوە. لێرەدا دڵداریی مەم و زینی کردووە بەبەڵگە بۆ دیاردەییێکی نەوەکو تەنیا کۆمەڵایەتی بەڵکو دڵدارییێکی بەهێزی ئەوتۆ کاکە مەم و خاتوو زین خۆیان لە گێتیی میتافیزیکی سۆفیزمدا بدۆزنەوە. وە بەکری مەرگەوەڕیش وەکو شەیتان پێچەوانەکەیە لە هەموو دیاردە و فەرمانێکدا. هەموو ئەو وەسفەی لە ئایینەکاندا بۆ شەیتان کەوتۆتە ناوەوە، خانی بۆ بەکری مەرگەوەڕی بەکارهێناوە.

راز و نیازی زین لەگەڵ مۆم

خانی بەناوی زین موناجاتێک دادەهێنێ گۆیا لەگەڵ مۆم قسە دەکا. بەراورد لە نێوان ئەوەی لەناو دڵی خۆیدا هەیە لەگەڵ چارەنووسی مۆم لەکاتی سووتان و پژاندنی رووناکی و تیشکی ناو دەروونی:

دەم شەمع دکر ژ ب خوە دەمساز
کای هەمسەر و هەمنشین و هەمڕاز
هەر چەندی ب سۆهتنێ وەکی من
ئەمما نە ب گوهتنێ وەکی من
گەر شوبهەتێ من تە ژی بگۆتا
دێ من ب خوە دل قەوی نەسۆتا
دەردێ من و تە ژ یەک ب فەرقە
ئەو فەرقە ژ غەربێ تا ب شەرقە
مەشریق توبی ئاگرێ تە زاهیر
مەغریب ئەز و باتینێ من ئاگر
دائیم دسۆژت مە ڕستەیێ جان
تە ناسۆژتن ب غەیرێ ئەزمان
پێهتی مە ل سەر د دل پەرەنگە
جانێ مە دگەل پەرەنگێ جەنگە
شەوقەک تە ل سەر سەری دیارە
سەودایەکە سەر سەری دیارە
ئەو شەوق ژ بۆ تەرا زەبانە
ئەڤ پێهت ژ بو مەرا زیانە
بێهتا ژ دلێ مە دایی سەرسەر
حوکمێ دکەتن ل بایێ سەڕسەڕ
هەرچەند ب شەڤ دەمینی بیدار
سوبحان دنقی هەتا ڤە ئێڤار
ئێڤار و سەحەر ب ڕۆژ ئەگەر شەڤ
ئەز هەر دسۆژم وەسا ل سەر هەڤ
گەه گەه ژ دەستێ دلێ بریندار
ناچار دبوو ژ جانی بێزار

رووناکی و گەرمی مۆم بەسەرهاتێکی لەبن نەهاتووی نەمرییە، دڵداران پێی دەژین، هەرچەندە کارێکی گەلێ سەختە بۆیان، بەڵام مایەی هەمیشەیی و جاویدانییە. خانی زین لە تیشک و رووناکیدا دەبینێ لەم شیعرانەدا، ئیتر رێی بۆ خۆش دەکا لەگەڵ پەپوولە موعادەلەیێکی دیکە دروست بکەن.

راز و نیازی زین لەگەڵ پەپوولە

پەپوولە لێرەدا بەمانای «پەروانە» هاتووە، لەگەڵ مۆم دڵدار و دلبەرن، رووناکییەکەی پرتەوی گیانی خۆشەویستییە، گەرماییەکەی رەمزی سووتانی عاشقە. زین ڕوو دەکاتە پەپوولە و ڕاز و نیازی دڵی خۆی بۆ هەڵدەڕێژێ:

پەروانە دکر ب ئاتەشێ غەم
پەروانە دکر ژ بۆ خوە هەمدەم
کای تائیرێ ئاشیانێ فیرقەت
وەی بلبلێ بۆستانێ حیرقەت
ئەی حوجەتێ عاشقێد سائیب
وەی موبتەلێ مودەعی یێ کازیب
مەردانە دبەخشی جانێ ئەرزان
حەیفا کو ب مر گەرانی لەرزان
ناوەستی دەمەک ل بەرهەوایی
ناپوختە تەلەب دکی فەنایی
ئەو لەز ژ تەرا گەلەک قوسوورە
ئەو لەرزە ژ بۆ تەرا فتوورە
بێ سەبری یو بێ سوکوون و بێ تاب
لەورا خوە دکی ب زوویی پر تاب
ناپوختەیی عەیبەکە تەمامە
مەتبووخ دبێژنێ کو خامە
پوختە دسۆژن مەگەر چ جاران
فانی ڤە دبن ب نوور و ناران
باقی دگەرن وەکی سەمەندەر
وان جیسم دبیتە جانێ ئەنوەر
وێ جیسم مونەووەرا وەکی رووح

بەیزا قەمەرا موقابەلەت بووح
یەک زەڕڕە ژ ئاسمان و عەردان
نە د ما کو نەکەت دگەل خەبەردان
ژ ئەڤ ئادەمی یێد ساحیب ئەغراز
مەحزا دکر ئیحتیراز و ئیعراز
فیکرا خوە دکر ژ ئینس و جانان
سیڕڕا خوە دگوتە بێ زەبانان
سەر تا ب قەدەم غەریقێ غەم بوو
نەقشێ دل و جان خەیالێ مەم بوو

زین کە گفتوگۆی لەگەڵ مۆم دەکرد مەبەسی ئەوەبوو ڕووناکی و گەرمایی مۆم ڕەنگی لە دڵداری داوەتەوە. لەم دیمەنەدا کە زین لەگەڵ پەپوولە قسە دەکا بێگومان ئەمەش لایێکی دیکەی دڵدارییەکەیە، لێرەدا پێوەندی «ڕووناکی» و «پەپوولە» موتلەقێک دروست دەکا، ئەمە لەگەڵ دوو موتلەقەکەی دیکە «مەم» و «زین» سێ کوچکەیێک پێکدێنن و دەبن بە«یەکەیێک»، وەک خانی دەڵێ خەیاڵی مەم لەناو دڵدا هەڵکەندراوە، سڕینەوەی بۆ نییە هەتا هەتایە.

ڕاز و نیازی مەم لەگەڵ دیجلە (ڕووباری جزیرە)

موناجاتی مەم لەگەڵ زێی دیجلە پەردەی شانۆیێکە وێنەییێکی داهێنەرانە لە هونەری شیعری کوردیدا دەخاتە ڕوو. خانی بەزمانی مەم وەسفی کەف و کوڵی دیجلە و بێ ئۆقرەیی دەکا، ئەو هەموو جێ و مەکانانە دەگەڕێ تا دەگاتە بەغدا، مەم داوای ئەوە دەکا ئاوڕێکیش لەو بداتەوە و بچێتە لای بۆ ئەوەی بزانێ لەناو دڵیدا چییە:

کای شوبهەتی ئەشکێ من ڕەوانە
بێ سەبر و سوکوونی ئاشقانە
بێ سەبر و قەرار و بێ سوکوونی
یان شوبهەتێ من تو ژی جنوونی
قەت نینە ژ بۆ تە را قەرارەک
غالیب د دلێ تە دانە یارەک
هەر لەحزە تە ژی چ تێتە بیرێ
سەرگەشتە دبی ل ڕەخ جزیرێ
ئەڤ شەهرەیە گەر ژ بۆتە مەحبووب
حاسیل گەڕییایە بۆتە مەتلووب

دائیم د دلێ تە دانە مەنزیل
دەستێ تە ل گەردەنێ حەمائیل
هێژا ژ خودێ تو فیکر ناکەی
هەر ڕۆژ هەزار شوکرێ ناکەی
ئەڤ چەندە دکەی هەوار و گازی
ئێدی چی موڕادەکێ دخوازی
بێهوودە چرا دکەی تو فەریاد
ئاوارە دچی دیارێ بەغداد
گەر ئەز بگریم و گەر بنالم
وەر ئەز بمرم و گەر بکالم
هەرچی وەکو ئەز بکم ڕەوایە
مەعقوول ژ بۆ مەرا فەنایە
جارەک ل دلێ م ژی گوزەر کە
سەر چەشمەیێ چەشمێ من نەزەر کە
دەردێ دلێ من کو بێ دەوایە
چەشمێ تەڕێ من چ ماجەرایە؟
دێوانەمە من پەری بدەردا
ئەز دیجلەمە زەبنەرێ مەبەردا
وەستانی یو نێرگزی یو سەقلان
دەروازە وو عومەری و مەیدان
ڤان سەیرگەهان تو لێ دکەی گەشت
ئەز مامە ژ بۆ مرا دەر و دەشت

مەمی سەرگەردان و ئاوارەی تەجرید لە خۆ تەنیا دەر و دەشتی بۆ ماوەتەوە، کەچی گەشتی دیجلە بێ کۆتاییییە، سنووری گەڕانی ئەو بێ پایانە، سەر لە گەلێ سەیرانگا و ئاوایی هی وەکو وەستانی و نێرگزی سەقلان و دەروازە و عومەری و مەیدان و هی دیکە دەداتەوە، ئەمانە ئاوەدانی و گوند و دێهاتی دەوروبەری ڕووباری دیجلەن لە باکووری کوردستان.

ڕاز و نیازی مەم لەگەڵ بای شەماڵ

لەو کاتەی خانی ڕووباری دیجلەی کردووە بە ڕەمزی دڵداریی ڕاست لەم برە شیعرەیدا بای شەماڵی

کردووە بە پەیامنێر بۆ ئەوەی پەیامی دڵی ببا بۆ دلبەر و بەسەرهاتی بۆ بگێڕێتەوە:

گەه بەحس دکر دگەل سەبایێ
شەرحا غەمێ دل دگۆتە بایێ
کای جیسمێ لەتیفێ شوبهەتی ڕووح
دەرگاهێ بەدەن ل بەر تە مەفتووح
ئەز هیڤی دکەم کو بێ تەوەققوف
ڕەنجیدە قەدەم بەبێ تەکەللوف
جارەک هەرە سوودەتولسەعادەت
گاڤەک هەرە سیدرەتولنیهایەت
ئەووەل تو ب بۆسە ئاستانێ
پاشی هەرە پێشی دلستانێ
ئەمما ب تەوازوع و ب تەعزیم
سەد مەرتەبە ئیحتیرام و تەکریم
ئاهەستە ژ بۆ بکە دوعایێ
وا بەستەیێ وێ بکە سەنایێ
شایستە بکە تو ئیحتیرامێ
دەست بەستە ڤەوەست بکە سەلامێ
پاشی حەرەکەت کە پێشڤە چاپوک
سیقلەت نەگەری ل تەبعێ نازوک
ئەڤ نامە کو خوون دلی میدادە
ئەڤ سەفحە کو مەردومەک سەوادە
پەردێ مە لڤین ژ بەر جەمالێ
تەنها بدە دەستی عەرز و حالێ
زینهار! دبا نەکی نیقابێ
گاڤا کو د خوونتن کیتابێ
بێژێ ژ مەدا کو پادشاهم
(بەندەن ئۆنا سۆیلە) قیبلەگاهم
لەو مەتلەعێ نووری زولجەلالی

لەو مەنبەعێ کەوسەرا زەلالی
لەو مەنزەر و مەزهەرا ئیلاهی
ئەم بوتە گەدا تو پادیشاهی
دا بۆ مە ب حەققێ موتتەسیف بی
دەرحەق مە عادیل و مونسیف بی

بای شەماڵ وەکو پەیامنێر لە ئەدەبی کلاسیکی میللەتانی هاوسێی کورد لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دیاردەیێکی هونەرییە، دەوری گرنگی هەیە بەتایبەتی لە چیرۆکی شیعریدا. ئەم وێنەیەی شاعیری کوردی ئێمە خانی بەزمانی مەمەوە وەک پەیامێک بەنووسین دەکەوێتە بەرچاو و بای شەماڵ بۆ زینی دەبا، بەڵام بەڕاستی ئەم پارچە شیعرە وێنەی موناجات دەنوێنێ، دڵداریی مەم و زین بووە بەدڵداری حەقیقی و مەم چۆکی داداوەتەوە و ڕووی کردۆتە بارەگای خودا و لەگەڵ ئەودا قسە دەکا، بەڵگەکەش ئەو گیانی خوداییییەیە کە لە زیندا خۆی دەجلوێنێ.

لەو شیعرەدا خانی بەڕستەیێکی زمانی تورکی ئەوەی لە دڵی دایە دەری دەبڕێ «بندن أونا سویله = Benden ona söyle» واتە (لە زمانی منەوە پێی بڵێ). ئەو کەسەی پێی دەوترێ دیارە زینە و لێرەدا ڕەمزی عیشقی حەقیقییە.

باغی میر زێندین

وەسفی بەهاری سروشتی خۆڕسک و دەسکرد لەبەرهەمی غەزەل و قەسیدەی خانی لەڕێزی پشتەوە دەوەستی، لەوێ زیاتر بایەخ بەشیعری کۆمەڵایەتی و دانایی و فەلسەفە و ئامۆژگاری ڕۆشنبیران دەدا، کەمتر وەسف بەگشتی لەو بەرهەمانەیدا ڕەنگی داوەتەوە، بەڵام لە چیرۆکی مەم و زین لەگەڵێ فەسڵ و بابەتدا وەسفی سروشت و ئادەمزاد، بەتایبەتی دلبەر، بەدی دەکرێ، لە هەندێ جێ وەسفێکی سادەی جوانی فۆتۆگرافیانە دەخاتە پێش چاوی خوێنەر.

لە وەسفی باغی میر زێندیندا دەڵێ:

باغەک وی هەبوو ئەمیرێ زێندین
باغی ئیرەمێ دچوو ب مزگین
هەر دەوحە ژ وی و هەر تویوورەک
یەک قەسرێ ژ جەننەتێ و حوورەک
بۆ شوشتنی دەست و پێ و چاڤان
کەوسەر کر بوو سەبیلی ڕیزوان
هەمسەر ب مەقام سیدرە سەروەک
مانەندێ فریشتە هەر تەزەروەک

تەشبیهە مەمێ دل سەنەوبەر
سەد پارە ژ عیشقێ قەد عەرعەر
نارنج و ترنج شوبهی زینێ
زەر بوویی ژ عیللەتا ئەڤینێ
سێڤ و روتەب و ئەنار بۆستان
لیڤ و زەقەن ئەنار پستان
شمشاد و چنار هەمقەدەم بوون
خوەش سایەوەر و عەلی هیمەم بوون
زێڕین قەدەحێد مەست لە ب ریز
ڕەیحان و بنەفشە جوملە نەوخیز
مەجموعەیێ خوزوورات و ئەزهار
شیرازەیا سەلسەبیل و ئەنهار
سەحنا ڕەزێ موجمەلەن کیتابەک
هەر قیتعە و و فەسلە فەسل و بابەک
گۆیا ب ئەدەب ئەدیبێ تەنجیم
سەر سەفحەیا باغێ شوبهێ تەقویم
جەدوەل کر بوو ب حەللێ سیماب
شنگەرف سیفەت گولێد سیراب
ئەتراف ژ سونبول و ڕەیاحین
ئەلوان ژ خوتووت سەبز و موشکین
هەر یەک دکرن بەیانێ ئەحکام
بەختێ سیەه و سفیدە ئیعلام

لەم شیعرەیدا خانی وەسفی باغ و باغاتی مێرزێندین دەکا، بە لایەوە ئەوەندە جوان و ڕەنگینە بە بەهەشتی دەچوێنێ، ئەم باغە هەموو جۆرە گوڵێکی تێدایە، هەموو جۆرە دار و درەخت و دەوەنێک ڕازاندوویەتیەوە، تەنانەت درەختی سیدرەش بەرچاو دەکەوێ، ئەو بنەدارەی لەلای دەستی ڕاستی بارەگای خودا لە ئاسماندا دەبینرێ، هەندێک دەڵێن ئەم بنەدارەی بەری لە گوێژ دەکا لە بەهەشتی بەرینیشدا هەیە.

شاعیر هەموو جوانییە ڕووکەش و بەرچاوەکانی گوڵ و میوەی ناو ئەم باغە لەگەڵ ئەندامی لەشی

دلبەرا بەراورد دەکا.

مەم لە بەندیخانەدا

خانی لە پێشەکی ئەم شیعرەی بۆ بەندکردنی مەمی وتووە لەسەر ئەو باوەڕەیە کە چارەنووسی ڕۆژگار (قەدەر) سۆزی نییە، کینی هەیە، بەتایبەتی بەرامبەر بەدڵداری، لەبەر ئەوەیە هەرچی ئازار و پەژارە هەیە بۆ مەمی دروست دەکا و دەیخاتە زیندانەوە:

ئاخر د کەتن مەلوول و مەئیووس
مانەندێ مەمێ زەلیل و مەحبووس
داڤێژتە مەحبەسێ ب ناکام
داتیننتە مەرقەدێ سەر ئەنجام
ئەو بەخت ڕەشێ لەقەب ل وی مەم
بێ هەمنەفەس و هەژال و هەمدەم
هاڤێنتە چالەکی ب زاری
تەشبیهە ب گۆڕێ تەنگ و تاری
مەکرووە وەکی دەهانێ ئەژدەر
مەنکوور وەکی نەکیر و مونکەر
ڕوونیشت د وێڤە عابیدانە
زیندان ل وی بوویە چللەخانە
ئەو چەه ل وی بوویە چاهێ نەخشەب
ئەو مەه گەری یاهیلالێ یەک شەب
سۆفی کو گەهشتە کونجێ خەلوەت
شێخینی گەها مەقامی وەحدەت
گەه شوبهەتێ عاشقان ب دلخواز
گەه شوبهەتێ عابیدان ب داخواز
هەر لەحزە دگەل کەلا گرینێ
ئەڤ ڕەنگە وی دگۆتە زینێ
کای میسلێ حەرارەتا غەریزی
ئیرۆ هە د میسرێ دل عەزیزی
سەد جاری هەڕ و لە قەلبێ غەمناک

پیـــرا هەنێ ســـەبرێ من تەکـــر چاک
گـــەھ گـــەھ چ دبت وەکی زولەیخـــا
پرســا مــە ب کی تو ئەی شــەکـرخــا
لەیـلا تـوبی ئەز ژ بـۆتـە مـــــەجنـوون
گـــولگون ژ تەرا ســـرشکێ پڕ خـــوون
فـــەرهادم ئـەز و تۆ بـۆ م شـــیـــرین
ســەیلابێ ســرشک جـۆیێ شـــیـرین

مەم تاقی تەنیا و بێ هەواڵ و هاودەم لەناو زیندانی وەکو گۆڕی تاریک دەکات دەباتە سەر. بەچاوی پڕ لە فرمێسکەوە هەمیشە موناجاتی تارمایی پەیکەری زین دەکا، ئیش و کاری تەنیا بیرکردنەوە بووە لە زین. هەمـوو دەمی لاواندنەوەی خۆی و یادکـردنەوەی زین بووە، هەسـتی خۆی بەرامبـەر بە زین لەگـەڵ هەستی عەزیزی میسر (پووتیڤار) و مەجنوون و فەرهاد دەردەبڕێ بەرامبەر بەزلەیخا و لەیلا و شیرین. ئەمانە بوون بەڕەمزی دڵداری و چاکە و خۆشی و بەختیاری ئادەمزاد ئەو حاڵەتانەی مرۆڤ خەباتیان بۆ دەکا لە ڕۆژگارانی هابیل و قابیلەوە تا ئێستا.

ڕاسپاردە و وەسیەتی زین

خـانی بەزمـانی زینەوە هەست و نەستی ناوەوەی دەروونی دەردەبڕێ، هەمـووی سـۆز و لەخـۆبوردن و خۆشەویستی مەمە. لەم بڕە شیعرەدا چاکەی بۆ کەسی دووەم دەوێ کەساسی و دڵگرانی بۆ خۆی. شاعیر دەڵێ:

زینێ کـــو نومـــانە وان کـــەرامـــات
ئەڤ چەندە مـــەنازیل و مـــەقـــامـــات
ڕوونیـــشت و وەســـیـــەتا خـوە بۆ مـیـر
ئەڤ ڕەنگە هە کـــر بـەیان و تەقـــریر
کـــای پادشـــەهێ ڕوحـــان و قـــەلبـــان
هەمـــشـــیـــرە بوی فـیـــدا وو قـــوربان
قـــوربانێ تە بن هە ڕ و دوو ســـەد زین
ئەز هێـــڤی دکم نەبی تو غـــەمگین
ڕۆژا وەکـــو بر مـــە مـــەم ژ بۆ خـــوە
بیلجـــوملە برن مـــە غـــەم ژ بۆ خـــوە
مـــەنسـوور بویم ل کـیـــشـــوەرێ غـــەم
غـــەم بوونە ژ بۆ مـــرا مـــوســـەللەم

مـــەم بۆ من و مـــەرحـــەمـــەت ژ بۆ تە
غـــەم بۆ من و ســـەلتـــەنەت ژ بۆ تە
شـــاهـم ب مـــڕا مـــەبە مـــونـازیع
ئەز بـوومـە ب حـیـســـەیا خـوە قـانیع
ڕوونێ تو ل تەخـــتێ شـوبهـ خـوســـرەو
تاجێ خـــوەیێ زێڕ بگێـــرە کـــەچرەو
بـەزمـــــا تـەڕەبێ ب دێـرە تـەرتـیـب
زەوق و فـــەرەحێ بگێـــرە تەرکـــیب
ســـەرخـــوەش بکە ســـادە وو ڕەوالان
چون خـوەش کـە ژ نوڤـە پیـر و کـالان
ئەســبـــابێ نەشـــات و کـامـــەرانی
ئادابێ ســـەفـــا وو زیندەگـــانی

زین لە وەسیەتەکەیدا کە بۆ میر زێندینی دەکا وەکو داناییێکی هۆشیار دەکەوێتە ڕوو، وەکو ئادەمزادێکە کە خۆی تووشی غەم و پەژارە و دەردی سەری دەبێ، نایەوێ خەڵکی دیکە لە ژیاندا ئێش و ئازار بکێشن، ئارەزووی ئەوەیە میر زێندین هەمیشە گەورە و مەزن بێ، لە خۆشیدا بێ و دیوەخانی زەمزەمەی بەختیاری بپژێنێ.

لە کۆتایی وەسیەتەکەیدا زین دەڵێ:

دەرحـــەقێ من و مـــەمێ نەکـــەی عـــار
گـــاڤـــا دەمـــرت مـــەمێ بریندار
ئـەز دێ ب جـــــــەنازەیـێ وی ڕابم
حـەتتـا ڤـە کـە مـەقـبـەران تەبا بم
وەقـــتێ دمـــرم بـدەی تو دەســـتـــوور
دا من بکرن ل گـــەل وی مـــەســـتـــوور
مـن ژ ئالی وی دەربەدەر نەگـــێـــڕی
بێ پەردە دگـــەل وی من ڤـــەشـــێـــری
زینێ کـــو کـــرن وەســـیـــەت ئاخـــیـــر
غـــائیب گـــەڕییـــا ژ دەردێ حـــازیر
مـــیـــر گـــۆ: تو هەڕە مـــەمێ ببـــینە

گەر دێ مری بت ئەوی ڤەژینە

باوەڕ تو ب کە ب سیدق و ئیمان

بوومە ل تەوو مەمێ پەشیمان

گەر هوون بمرن، وە گەر کو ڕابن

نابیت تو وو مەم ژ هەڤ جودابن

ئەستووری بیروباوەڕی زین لەم وەسیەتەدا ئەوەیە میر زێندین کارێکی وا بکا لە دوای مردن زین و مەم لە یەکتری جودا نەبنەوە، چونکە لە گێتی ئادەمزاد بەیەکتری شاد نەبوون، پێویستە لە گێتی جاویدانیدا وەکو حوور و غیلمان پێکەوە بژین. میر زێندین بەڵێن بەزین دەدا ویست و ئارەزووی بهێنێتە دی.

دوا دیدەنی و مردنی مەم

کە زین لە دیالۆجەکەیدا لەگەڵ میر زێندین لێی جیا دەبێتەوە ڕوو دەکاتە کونجی غەم و پەژارەی مەم.
خانی بەم شیعرانە وێنەی خۆ ئامادەکردنی زین دەکێشێ بۆ سەردانی مەم:

زینێ کو بهیستن ئەڤ تەکەللوم

ئەڤ میهر و وەفا و و ئەڤ تەرەحوم

ڕابوو خەملی ژ پایی تا فەرق

بوو بەحری حوسنی د گەوهەران غەرق

دایین و ستی یو سەد پەرەستار

خورشید و مەهـ نوجوومێ سەییار

بیلجوومله ب دەرکەتن ژ بورجان

دوڕدانە ب دەرکەتن ژ دورجان

سەد جارییە وو ستی یوو دایین

هەلگرتن ئەوێ ب ڕەسم و ئایین

زین دەڕازێتەوە، وەکو ئەوەی بڵێی بۆ مەم بەبووک دەچێ، ستی و دەستە خوشکان، کارەکەر و پێش خزمەتان، بەڕازاوەیی دەکەونە دوای زین، لە بەرزیی ئەم مەقامە و بەهەند هەڵگرتنی ئەم دڵدارییە پاکەی نێوان مەم و زین ڕۆژ و مانگ و ئەستێرە سڵاوی پاکی گەردوون و چەرخ و فەلەکیان لەم میهرەجانەدا دەگەیاندە گیانی دڵداریی مەم و زین.

زین بەبینینی مەم شادبوو، بەڵام دوا بەیەک گەیشتنی سەرەمەرگ بوو.

خانی دەڵێ:

دایین وستی کو چوون ب سەردا

هندی کو ئەوان دگەل خەبەردا

گۆتن: کو مەمۆ تو رابە زین هات

ڕووحاتەیە بێگومان یەقین هات

ئەو تەشنە لەبێ زەلالێ دیدار

شاداب نەبوو ب ناڤێ دلدار

هندی کو رەیا دلێ کشاندن

هندی کو گولاڤ لێ ڕەشاندن

کە زین لەگەڵ مەم ڕووبەڕوو بووبوونەوە، عەرش و قورش لەناو غەمدا خنکابوون. مەم لە دوا هەناسەیدا بوو، بەم ڕەنگە خانی لە دەرچوونی گیانی مەم دەدوێ لە کاتێک زین لەژێر سەریەتی:

هێڤی دکەین ئەم ئەوی ژ مەعبوود

نینن مە ب غەیری وی چو مەقسوود

گاڤا ئەوی کر تەمەننی ئاخیر

دەرگاه ڤەبوو ل بەر وی حازیر

تەیرێ کو قەفەس ل بەر ڤەبوویی

ئەو ڕەنگ فڕی وەکی نەبوویی

دەستێد خوە ژ قەیدێ گل کشاندن

جەنگێد دلێ خوە ڕاوەشاندن

شەهباز ژ قەیدێ مەرکەزێ فەرش

پەرواز کر و گەهشتە زیلعەرش

مەم مرد، زین بەتەنیا مایەوە. خۆشی لەلای زین ئەگەر ڕۆژێ لە ڕۆژان لە ناوەوە بووبێ، لەبەر ئەوە بووە چونکە مەم لەسەر زەوی بوو، ئێستا زین لە خودا دەپاڕێتەوە بیبا بۆ ئەو گێتییەی مەمی لێ دەژی.

زین گەشتی لای مەم دەکا

ئەوپەڕی ئاواتی زین لەو سەردەمە پڕ ئێش و ئازارەدا ئەوەبوو بەزووترین کات بگاتە لای مەم، چونکە لەسەر ڕووی زەوی نەگەیشتنە یەک. جێی شادییە لە بەهەشتدا هەتا هەتایە لەگەڵ یەکتریدا بژین.

خانی لەم لایەنەوە دەڵێ:

زین هات و ب قامەتا سەنەوبەر

بوو سەروی ل سەر وی سایە گوستەر

بێ پەردە میسالێ نەی دنالی

هێستر دەوەرین عەلانتەوالی

عەینی تە دگۆ د فەسلێ نیسان
دەریا ڕژییا ژ عەورێ دیسان
باران کو ل توربەتێ دباری
هەر دانە دبوونە دەهـ مراری
هەردەم کو دکر ژ دەردێ دڵ ئاهـ
وان ماتەمیان نەعوز و بیللاه
ڤێرا ب نەوا دگرتن ئاهەنگ
هەر نەهـ فەلەکان ب سەر دکەت دەنگ

زین لەسەر مەم وەکو نەی دەینالاند، فرمێسکی چاوی وەکو بارانی نیسان بوو، ئاهـ و هەناسە و ناڵەی دەگەیشتە هەر نۆ فەلەک و دەنگی دەدایەوە. لە دوای ئەم هەموو شۆڕ و غەوغا و بوومەلەرزەیە لەگەڵ دەرچوونی گیانی زین لە لەشی، هێمنی باڵی بەسەر زەویدا کێشا و هەموو شتێک کپ بوو و لە جووڵەکەوت.

خانی بەموناجاتی خودا دوایی بەم شیعرە دێنێ، لە پاش پاڕانەوەیێکی بەکول لە خودا، دەڵێ:

یارەب ب ئەشکێ ئالێ مەجنوون
یارەب ب ڕوویێ لەیلێ گولگوون
یارەب ب مەمێ و وێ ئەڤینێ
یارەب ب تەحەسورا ل زینێ
وەقتێ کو جودا دکەی ژ جانی
بێ بەهرە نەکەی ژ عیشقی خانی

***

زاهیر ژ وەرا سەلیسە گوفتار
باتین ب وەرا خەبیسە کردار
مانەندێ مەمێ ئەوێ مرن جان
تەشبیهـ بەکر ب بەخشە قەنجان

ئەمە دوا ئامانجەکانی خانی بوو، ئامانجێکی لە گیانی ناوەوەی تاکی کۆمەڵ وەرگرتبوو کە دڵدارییە، ئەوی دیکەیانی لە هەست و هیوای کۆمەڵی کوردەواری وەرگرتبوو کە سەربەخۆییییە، سەرکەوتووانە توانیویەتی هەردوو لایەن بخاتە قالبی بەرهەمێکی بەرز کە ناوی ناوە چیرۆکی شیعری «مەم و زین».

کۆتایی چیرۆکی «مەم و زین»

لە پاش مردنی مەم و زین خانی لە مەلحەمەکەیدا بەردەوام دەبێ، بەهەناسەیێکی دانایانە و فەلسەفییانە فەسڵێک تەرخان دەکا بەناونیشانی «گیا لەسەر بنجی خۆی شین دەبێ»، ئامۆژگارییەکان بە شیعر بڵاو دەکاتەوە، هەروەها باس لە دڵداری ڕاست دەکا، ئینجا دێتە سەر ئەوەی بێداری هەر بۆ خودایە و هەموو شتێک کۆتایی پێ دێ ئەو نەبێ، بەم برە شیعرە کۆتایی تەواو بەچیرۆکی شیعری «مەم و زین» دێنێ:

وەللاهی ژ سفید یوو سیاهی
وی قەسدوغەرەز تووی ئیلاهی
ئەمما ب مورەککەبا قەبائیح
ڕوو ڕەش کرنە گەلەک سەفائیح
خەتتێ تەیە سەر نویشت و سەرمەشق
سیهـ سالە خەتێ خەتا دکەت مەشق
لەورا کو دەما ژ غەیب فەک بوو
تاریخ هەزار و شیست و یەک بوو
ئیسال گەهشتە چل و چاران
وی پێشرەوێ گوناهکاران
ڤێک دا ژ مەناهییان گەلەک ماڵ
یەک پوول نەهن ژ خوسنێ ئەعماڵ
ئەووەل کو تە دا ژ عیشقێ مەتلەع
ئاخر بدێ وی تو حوسنێ مەقتەع

خانی بەموناجات کۆتایی بەچیرۆکی شیعری «مەم و زین» هێناوە. کارێکی یەکجار بەجێی کردووە کە هەندێ مێژووی تۆمار کردووە لە بابەت نووسینی «مەم و زین» و سەردەمی تەواوکردنیەوە. ئەمە بووە هۆی زانیاریی ڕاست و گرنگ لە بارەی لەدایکبوونی و کۆچی دوایی خۆی بخاتە ناو مێژووی ئەدەبەوە.

***

لە مێژووی ئەدەبی نەتەوەکانی سەر ڕووی زەوی گەلێ بەرهەمی ئەدەبی هەیە، بەتایبەتی «چیرۆکی شیعری» لە کۆنی کۆنەوە بووە بەدیارترین بابەتی گێتیی شیعری ئەو نەتەوانە. بەم جۆرە ئەگەر ئێمە شانازی بەوەوە بکەین چیرۆکی شیعری هونەرێکە باو و لە ڕووە لە ئەدەبی کوردیدا، بۆمان هەیە «مەم و زین» لە ڕیزی پێشەوە دابنێین، یا بەمەزنترین چیرۆکی شیعری بژمێرین لە سەرانسەری مێژووی ئەدەبی کوردیدا. «مەم و زین» لە ڕووی جوانکارییەوە بەرامبەر بەبەرهەمە ئەدەبییە گەورەکانی گێتی دەوەستێ.

نووبهارا بچووکان

له دوای دابەشکردنی خاکی کوردستان بۆ یەکەمین جار له ئەنجامی سەرکەوتنی عوسمانییان بەسەر سەفەوییانی عەجەم له جەنگی چالدیران (١٥١٤)، له کوردستانی باکوور بە بۆچوونی ئەو ڕۆژگارە کوردایەتی چەکەرەی کرد و دەستی کرد بەجوولانەوە. ڕۆشنبیرانی ئەو سەردەمە له مەلایان ئالآی بە کوردی کردنی خوێندنی حوجرەیان هەڵکرد.

له بنەڕەتدا پەیدابوونی قوتابخانەی شیعری کلاسیکی بەگشتی دەسکەوتێکی ئەو تاقیکردنەوەیە بوو. عەلیی تەرەماخی هەوڵی دانانی دەستووری زمانی دا، زانایانی دیکە مەشقی ئەوەیان دەکرد هەندێ له زانستییەکانی ئەو سەردەمانە بەکوردی بنووسنەوە.

ئەحمەدی خانی له هەموو کەسێک زیاتر نزیکی ئەو بیروباوەڕە بوو. ڕاستە خوێندنی منداڵی کورد له پێناوی فێربوونی قورئان و زانستییەکانی زمانی عەرەبی و شەریعەتی ئیسلام بوو، بەڵام وانە وتنەوە بەزمانی کوردی بوو.

هەستی نەتەوایەتی پاڵی بە خانییەوە ناوە بەمەبەسی ئەوەی منداڵی کورد فێری زمانی عەرەبی ببێ، فەرهەنگۆکی «نووبهارا بچووکان»ی داناوە. گرنگی ئەم کارە لەوەدایە وشەی کوردی هێناوەتە ناو زمانی نووسینەوە، چونکە تا ئێستاش له حوجرەی مزگەوتی کوردەواریدا هەموو زانستییەکان پێوەندییان بەزمانی عەرەبی و شەریعەتی ئیسلامەوە هەیە، تەنیا قسەکردن و تەقریر بەزمانی کوردییە.

«نووبهارا بچووکان» فەرهەنگۆکێکە خانی بۆ منداڵانی کوردی داناوە له پێناوی ئەوەی فێری زمانی عەرەبی بن. له ساڵی ١٦٨٢ تەواوی کردووە. له فەرهەنگۆکەکەدا مانای دەوروبەری هەزار وشەی لێکداوەتەوە. کارەکەی بەشیعر هۆنیوەتەوە، وەکو دەستووری ئەو سەردەمانە. بێگومان ئەم جۆرە شیعرە شیعری فێرکردن و پەروەردەیی پێدەڵێن (دیداکتیکی = تەعلیمی).

«نووبهارا بچووکان» له پێشەکییێک و سێزدە پارچە (قیتعە) پێکهاتووە، هەمووی زیاتر له ٢٠٠ دێڕ شیعری گرتۆتە خۆ.

خانی له پێشەکیی «نووبهارا بچووکان» دەڵێ:

بسم الله الرحمن الرحيم
مەبدەئێ هەر عیلمەکێ ناڤێ عەلیم
حەمد و سەناو و شوکرانی
ژ بۆ وی خالیقێ ڕەحمانی
کو فەساحەت و بەیان دایە لیسانی
لیسان دایە ئینسانی
هندی سەلەواتن هەمی

ل ڕەسوولێ مەئی ئوممی
کو بوونە پەیڕەوێ د وی
عەرەب و عەجەم و کرمانج ڕوومی
ژ پاش حەمد و سەلەواتان
ئەڤ چەند کەلیمەنە ژ لوغاتان
ڤێک ئێخستن ئەحمەدێ خانی
ناڤێ نووبهارا بچووکان لی دانی
نە ژ بۆ ساحێب ڕەواجان
بەلکە ژ بۆ بچووکێت کرمانجان
وەکو ژ قورئانێ خەلاس بن
لازمە ل سەوادی چاڤ ناس بن
دا ب ڤان چەند ڕەشبەلەکان
ل وان تەبیعەت مەلەکان
دەرێ زیهنێ ڤەبیتن
هەرچی بخوەنت زەحمەتێ نەبیتن
ئومێدا مە ژ تفالان
کو مە عەمەل بەتالان
د وەقتێ دەور و دەرسان
بکن ئینعام و ئیحسان
ب دوعان مە بیرێ بینن
فاتیحا ژ مەرا بخوینن

له دوای پێشەکی فەرهەنگۆکەکەی خستۆتە ناو ١٣ پارچە (قیتعە) شیعری کێشی عەرووزییەوە. کێشەکان بەم جۆرە دابەش کراون: چوار پارچە «ڕەجەز»ە، سێیانیان «هەزەج»ە، دووانیان «ڕەمەل»ە، چوار پارچەکەی دیکەیان هەر یەکێکیان لەمانەن «موزاریع» و «بەسیت» و «سەریع» و «موتەقاریب».

خانی پارچەی یەکەمی «نووبهارا بچووکان»ی بۆ موناجات و نەعت و مەسەلەی ئایینی تەرخان کردووە، باس له خودا و پێغەمبەر و چوار خەلیفەی ڕاشیدین و چوار ئیمامی سوننییان و ئەسحابان (یارانی پێغەمبەر) و بەکورتی بەسەرهاتی پێغەمبەر دەکا.

له پارچەی دووەمدا شاعیر دەچێتە ناو بابەتەکەوە. له پێشانا وشە عەرەبییەکە دەخاتە ڕوو ئینجا

ماناکەی بەکوردی دەڵێ، تا کۆتایی بە فەرهەنگۆکەکەی دێنێ.

خانی لەم کارەیدا تەنیا خۆی وەکو شارەزاییێکی زمانی کوردی پیشان نادا، بەڵکو وەک زانایێکی گەورەی زمانی عەرەبی خۆی دەخاتە ڕوو بەتایبەتی لە زانینی زانستیی کێش و قافیەی شیعری عەرەبی کە عەرووزی پێدەڵێن.

عەقیدا ئیمانێ

خانی «عەقیدە» کە بیروباوەڕی ئیسلامییە بەشیعری جووت قافیە (مەسنەوی) گرنگترین لایەنەکانی بەکوردی دەگێڕێتەوە. بێگومان ئەمە نویشکی چڕی گەلێ لەو زانستییانەیە کە لە حوجرە دەخوێندرێن بەمەبەسی شارەزایی پەیداکردن لە بیروباوەڕی ئیسلامەتی.

ئەم بەرهەمەی خانی لەگەڵ هەموو بەرهەمەکانی دیکەی لە حوجرە و نێوەندی ئایینی لە باکووری کوردستان باون و ڕێزیان دەگیرێ. ئەگەر هەندێ بە وردی بنوارینە خانی لەبەر تیشکی ئەم بەرهەمەی دەبینین دیسانەوە سۆزی کوردەواری و ئەڤینی میللی هانی داوە ئەم بەرهەمە پەروەردەییە دروست بکا بۆ قوتابییانی کورد، ئەگەر نا ئێمە دەبینین ئەو زانیارییانەی لەم کارەی خانیدا خراونەتە پێش چاو وەنەبێ لێکدانەوەییێکی قووڵ بن لە بیروباوەڕی ئایینی ئیسلامدا. خانی بۆ ئەم مەبەسە «عەقیدا ئیمانێ»ی نەنووسیوەتەوە بەڵکو بۆ ئەوەی بووە ئەم زانیارییانە بەکوردی بخوێنرێن، بەتایبەتی بۆ قوتابییان، لەبەر ئەوەیە پێویستە هەموو کارەکانی خانی لە گۆشەی نیشتمانپەروەری و کوردایەتی و مرۆڤایەتییەوە تەماشا بکرێن.

***

ئەحمەدی خانی خاسیەتێکی تایبەتی هەیە لەناو هەموو شاعیرانی کلاسیکی کۆنی کورد و بووە بەنموونەییێکی تاقانە لەناویاندا بەوەی هۆشیارانە چۆتە ناو گێتی هەردوو بابەتە کلاسیکییەکەی شیعری کوردی کۆن و تیایاندا سەرکەوتووە. یەکەمیان شیعری خۆماڵی، مەرجی دیاریکراوی خۆی هەیە لە کێشی سیلابی و قافیەی تایبەتی و زمان و ڕەوانبێژی قەومی؛ دووەمیان شیعری ئیسلامەوی (غەزەل و قەسیدە)، ئەمەشیان کێشی عەرووزی و یەکێتی قافیە و زمان و ڕەوانبێژی تایبەتی خۆی هەبوو. ئەگەر فەقێ تەیران نوێنەری یەکەمیان بووبێ، مەلای جزیری سەرۆکی دووەمیان بووە، بەڵام خانی هەردووکیانی کۆ کردۆتەوە، لە گێتی یەکەمیاندا «مەم و زین»ی دروست کرد، لە دووەمیاندا هەموو بابەتەکانی غەزەل و قەسیدەی ئیسلامەوی هێنایە ناو ئەدەبی کوردییەوە.

کردەوە ئەدەبییەکانی خانی بیرفراوانی (شموولی) و خەیاڵی بێ پایان و داهێنانێکی وەستایانە دەخەنە بەرچاو، لەبەر ئەوەیە بەرهەمی ئەدەبی ئەو شاعیرە مەزنە بوو بە بەشێک لە «بوون»ی نەتەوایەتی کورد.

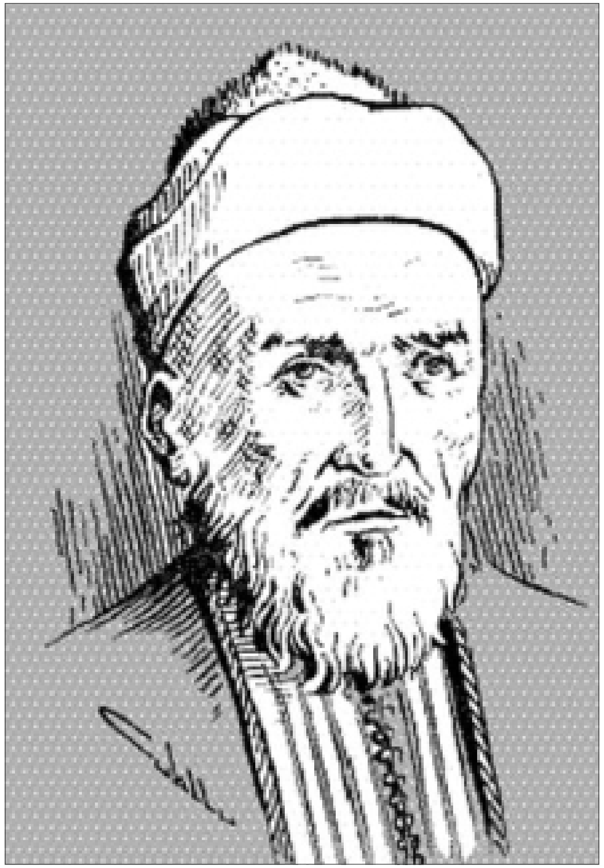

مەلای باتەیی

بەشی چواردەم

مەلای باتەیی

١٦٧٥ - ١٧٦٠

ژیانی

ناوی حوسێنە، بە باتەیی ناوبانگی دەرکردووە. باتە (باتێ) گوندێکە لەناوچەی هەکاری کەوتۆتە لای ڕۆژهەڵاتی باشووری جۆلەمێرگ، مەلا حوسێن سەر بەئێلی ئەرتووشییان بووە، نازناوی باتەیی بۆ خۆی هەڵبژاردووە و لە شیعریدا تۆماری کردووە، لە پاشانا کە خوێندنی ئایینی تەواو کردووە بەمەلای باتەیی لەناو خەڵکیدا ناسراوە.

گەلێ کەس قسەیان لە مەلای باتەیی کردووە، بەڵام زۆربەیان زانیاریی کەسانی پێش خۆیان دووبارە کردۆتەوە، کاری بەکەڵک ئەو هەوڵ و تەقەلا و کۆششانە بووە کە لە ئەنجامدا برێ لە شیعرەکانی شاعیر دۆزراونەتەوە.

کۆنترین سەرچاوە لە بابەت ئەم شاعیرەمانەوە قسەکانی ژابایە کە دەڵێ: خەڵکی گوندی باتەی ناوچەی هەکارییە، شیعر و بەیتی زۆرە، دیوانی شیعری نایاب و چاکە، مەولوودنامەی بەکوردی نووسیوەتەوە، لە کوردستاندا بەناوبانگە، خەڵکی بەچاوێکی بەرز تەماشای دەکەن، نەوەد ساڵ ژیاوە، لە مەڵبەندی خۆی لە گوندی باتەدا نێژراوە.

وا دەردەکەوێ مەلا حوسێنی باتەیی لە دەوروبەری ساڵی **١٦٧٥**م لەدایک بووبێ. لە مزگەوتی (مکس) و جزیرە و جۆلەمێرگ خوێندوویەتی، چونکە لەو دەورەدا ئەو ناوچانە مەڵبەندی بنچینەیی خوێندن بوون لە کوردستانی باکووردا، نەوەی باتەیی تا ئێستا ماون و لەژیان دان.

باتەیی خوێندنی حوجرەی تەواو کردووە، ئیجازەی مەلایەتی لەهەر دوازدە زانستییەکە وەرگرتووە و هەموو ژیانی بەمەلایەتی بردۆتە سەر. وانەی ئایینی وتۆتەوە و شیعری نووسیوە. لە ژیانیدا حەجی کردووە، وا باوە قەسیدە نەعتە بەرزەکەی «هلۆ ڕابە ئەبولقاسم»ی لەسەر ئارامگای پێغەمبەر وتووە. شاعیر تەمەنێکی درێژی بردۆتەسەر. باتەیی خوداناس و پڕ باوەڕ بووە بەئایین و دەڵێن میری جۆلەمێرگ یەحیا بەگ مووچەی ساڵانەی بۆ بڕیبووەوە و بۆی دەنارده گوندی باتە.

بەپێی لێکدانەوەی هەموو ئەو سەرچاوانەی لەژێر دەستدان مەلای باتەیی لە ناوەڕاستی سەدەی هەژدەم لە دەوروبەری ساڵی ١٧٦٠م لە دێی باتە کۆچی دوایی کردووە و هەر لەوێش نێژراوە، تا ئێستا ئارامگای وەک گۆڕی پیاوچاکێک بەسەر دەکرێتەوە.

بەرهەمی

بەرهەمی شیعری باتەیی دەکرێ بە دوو بەشەوە:

١- لیریک (غەزەل و قەسیدە).

٢- ئیپیک (چیرۆکی شیعری = مەولوودنامە).

غەزەل و قەسیدە

غەزەل و قەسیدەی باتەیی سەر بەقوتابخانەی مەلای جزیرییە، ئەم هونەرە شیعرییە لە ئەنجامی تێکەڵبوونی مەدەنیەتی نەتەوە موسوڵمانەکان (بەتایبەتی عەرەب و فارس و تورک و کورد) پەیدابوو. لەسەر دەستی مەلای جزیری لە باکووری کوردستاندا گەیشتە پلەیێکی بەرز، جا ئەگەر مەلای جزیری دامەزرێنەربێ، بێگومان مەلای باتەیی یەکێکە لە گەورەترین قوتابیی و دڵسۆزی داهێنەر و پارێزەری ئەم هونەرە. باتەیی هەندێکی لە مەلای جزیری وەرگرتووە و برێکی خستۆتە سەری و پێشکێشی شاعیرانی باکووری کوردستانی نەوەی دوای خۆی و هەموو نەتەوەی کوردی کردووە.

لەناو غەزەل و قەسیدەی مەلای باتەیی بەزۆری ئەم دوو مەبەسانەی لای خوارەوە بەدی دەکرێن:

١- دیوی یەکەمی غەزەل و قەسیدەی باتەیی شیعری ئایینییە.

ئەگەرچی هونەری «موناجات» بۆ خودا و «نەعت» بۆ پێغەمبەر دوو هونەری جیاوازن لە شیعری کلاسیکیدا با زۆریش لە یەکترییەوە نزیک بن، بەڵام شاعیران ڕەچاوی سەربەخۆیی هەردوو هونەرەکەیان کردووە، هەندێ جاریش ئەم دوو هونەرەیان تێکەڵ بەیەکتری کردووە، جا لە بنەڕەتدا مەبەسی باتەیی لە شیعرە ئایینییەکانیدا تەنیا «نەعت» بووە. وەکو دەستوورێکیش ڕستە و ناوەڕۆک و وێنەی موناجاتی لە نەعتەکاندا بەکارهێناوە، ئایەتی قورئانی وەرگرتووە بەتایبەتی ئەوەی پێوەندی بەپێغەمبەرەوە هەیە، ڕستەی پاڕانەوە و ئامۆژگاری ئامادەکراوی بەکارهێناوە، هەندێ جاریش هەوڵی داوە زاراوەی سۆفیزمی ئیسلامی بەکاربێنێ. دیارە نەوەکو تەنیا ئەو سۆفیزمەی لەگەڵ شەریعەتدا دەگونجێ، بەڵکو لە خزمەت شەریعەتدا دەبێ، ئەگەر ناکۆکیێک لە بیروڕا بکەوێتە نێوان سۆفیزم (تەریقەت) و ئایین (شەریعەت)ەوە دەبێ بیروڕای شەریعەت سەر بکەوێ. ئەم بابەتە شیعرە وشە و ڕستەی عەرەبی زۆری تێدا دەبێ، هەر ئەوەش پاڵی بە شاعیرەوە ناوە کە پێنجینی مولەممەع (کوردی - عەرەبی) بەکاربێنێ لە یەکێ لە نەعتەکانیدا.

٢- دیوی دووەمی غەزەل و قەسیدەکانی باتەیی شیعری دڵدارییە. هەوڵ دەدا زاراوەی سۆفیزم بەکاربهێنێ، نەک داهێنانی سۆفیزم، چونکە لەو کەسانەیە کە سۆفیزم لەگەڵ ئایین دەگونجێنێ، لەبەر ئەوە لەلاییێک دلبەرەکەی کچێکی کوردە، هەرچی جل و خشڵی جوانی کوردی هەیە لەبەری دەکا، دیمەنی سروشت وەکو کەرەستەییێک بەکاردێنێ، بۆ دەربڕینی جوانی دلبەر، لەلاییێکی تریشەوە بەلای ئەوەوە دلبەر هەر پەرییەکەی بەهەشتە، ئەویش لەبەر ئەوەیە چونکە ئەوەی ئێرە (دلبەر) وەختییە و ئەوەی ئەوێ (پەری) هەمیشەییە بۆیە دلبەر لە دواییدا بۆی دەبێتە پەری.

مەلای باتەیی لەم جۆرە شیعرەیدا وشە و ڕستە و لێکسیکۆنی خوێندەوارانە بەکاردێنێ، ئەو وشە و ڕستانەی بەبێگانە دادەنرێن، بەڵام لە ئەنجامی بەکارهێنانی لە شیعری کلاسیکی نووسراوی بەرزدا

(مومتاز) بووه به بەشێک لە هونەری نەتەوەیی تایبەتی کە لە چوارچێوەی شیعری ئیسلامەوی خۆی دەدۆزێتەوە، وەکو ئەو دیاردە گریکە - لاتینییەی کە لە هەموو ئەدەبیاتی نەتەوەکانی تازەی ئەورووپا دەبینرێ.

نەعتی باتەیی

(١)

محەممەد سەییدێ عالەم
شەفیعێ ڕۆژا میزانێ
چراغێ دیدەیێ ئادەم
خودانێ وەحی یو فورقانێ
خودانێ وەحی یو تەنزیلێ
ب ئەقلام و ب تەبجیلێ
قەلەم دا نەسخی ئینجیلێ
نەما تەورات خەجلانێ
چ ئینجیل و چ تەوراتن
د مەنسووخن د مولغاتن
ب وی ناڤێ موسەمماتن
حوکم چوو کەنزێ ڕەحمانێ
ب حوکمێ سەییدێ مورسەل
نەبی یێ ئاخیر و ئەووەل
بەتال کر دینەها موجمەل
ب ئایات و ب قورئانێ
ب ئایات و ب تەوحیدێ
ژ تەشریفێ و تەمجیدێ
شەڤا خوڕڕەم د تەولیدێ
سەنەم هور بوون د بوتخانێ
نگوون سەر بوون سەنەم عاجز
ژ تەولیدا گولا قورموز

ب کیسرایێ گەها موعجیز
تەزلزول کەفتە ئەیوانێ
بوویە مزکین د دنیایێ
شکفتە وەردی ڕەعنایێ
ژ باغێ ئیستەفەینایێ
قورەیشی ئەسلی ئینسانێ
قورەیشی بوو پەناهی دین
خودانێ سوورەیی یاسین
شڤانێ کو دکی نۆڕین
مەلەک هاتن د فەرمانێ
مەلەک هاتن ب تەعجیلێ
دوو شەق کر سینە جبریلێ
ئەلەم نەشرەح تێ تەنزیلێ
دکت تەوزیح و تبیانێ
خودانێ تەخت و لەولاکە
سیارێ هەفت ئەفلاکە
ل عەرشێ مەرکەزی خاکە
ژ بۆ وی هاتە کێشانێ
ژ بۆ وی چێ بوو ئەڤ عالەم
نەبی بوو هێژ هەڕی ئادەم
د ئەخباری وەکی خاتەم
چراغێ ئەهلێ ئیمانێ
چراغێ ڕوهینا ئوممەت
ژ بۆ وی چێ بوو ئەڤ خەلقەت
فەتتاحێ دەرگەهێ جەننەت
ئەمیرێ سەدرێ دیوانێ
ئەمیرێ تەختێ عوقبایێ
سەهاوێ دارێ توبایێ

خوەزێ جارەک ل دنیایێ
ب دیتا من تو وی ئانێ

تو ئینایی و د حینێ بوو
دلم موشتاقی دینێ بوو
ل رێگایە مەدینێ بوو
ڕەسوولێ هاشمی کانێ

ڕەسوولێ هاشمی سابیر
ئەوە تاها ئەوە حاشیر
دل و جانێ مە بوو ئاگر
ژ نار و پێت و هیجرانێ

چ نار و پێتێ دا سەرمە
ئەڤینا تە قەوی گەرمە
دو چاڤان تێ بکم سورمە
ژ تۆزا ڕەوزێ ئاستانێ

ژ تۆزا وێ درازێنێ
دکم فەریاد و نالینێ
خودێ چێ کت د وێ حینێ
ویسالا لوتف و ئیحسانێ

ویسالا سەییدی ئەحباب
خودانێ مینبەر و میحراب
موبیەسسەر بن ل من ئەسباب
مە جان هاڤێتە مەیدانێ

مە جان ڤادا فیدایێ تە
تەنم خاکا سەرایێ تە
زبان وەقفا سەنایێ تە
دلێ من عەبدێ فەرمانێ

دلم قەندیلا ڕەوزێ بت
لەبم نەزدیکی حەوزێ بت

ژ ئەهلی سیدق و فەوزێ بت
ئەزم موحتاجێ غوفرانێ

دوو عالەم پێکڤە موحتاجێ
ژ بۆ وان هاتی ئیخراجێ
شەڤا ئەو چوویە میعراجێ
چ غولغول کەفتە ئەیوانێ

چ غولفول هاتە ئەز غەبرا
سەدایێ گونبەدا خەزرا
کو سوبحانەللەزی ئەسرا
ژ قودسێ چوویە دیوانێ

ئەلا ئەی سەییدێ سەفوەت
تو ڕۆژا حەشر و پڕ فیتنەت
بە تی ژیت ئوممی یێ ئوممەت
فکندە سەر و چۆگانێ

فکندە سەر بیا دەربەی
دکم هیڤی ژ میرێ حەی
شیفاعەکی ژ بۆ (باتەی)
بدە بەر زیللی سەیوانێ

ئاهەنگ و ڕەوانی ئەم شیعرە شنەبایێکی ڕۆمانتیکیانەی نەرم لە ئاسمانی چیرۆکی پەیدابوونی بیروباوەڕی موسوڵمانەتی دەجوولێنێ. ئەگینا گێڕانەوەکان زیاتر پێوەندییان بەڕاستی و ڕووداوەوە هەیە، بەڵام شاعیر بەزمانی شیعر ڕووداوەکان دەگێڕێتەوە نەوەکو بەزمانی مێژوونووس. لەبەر ئەوەیە ئەم شیعرە بۆ کوردێکی موسوڵمانی پڕ باوەڕ کە پێغەمبەر بەخۆشەویستی خودا دەزانێ بووە بەجۆرە نوێژێک بەزمانی کوردی زۆر باش لێی تێدەگا و هەست و باوەڕی دەجوولێنێ و بەتینتری دەکا.

(٢)

هلۆ ڕابە ئەبولقاسم
هلۆ ئەی قاسیدێ ئەکبەر
هلۆ فەخرا بەنی هاشم
هلۆ رابە تویێ ڕەهبەر

هلۆ ئەی سەییدێ عالەم
هلۆ ئەی مەفخەرێ ئادەم
ژ ڕەوزێ ڕابە یا خاتەم
ژ ناڤ وێ مەرقەدێ ئەنوەر
ژ ناڤ وێ مەرقەدێ نوورین
هلۆ تاها هلۆ یاسین
ژ دوو سۆتین ئەمێت مسکین
هلۆ مەهدەرچی پێ مەحشەر
هلۆ جارەک د حینێ دا
کو دا نوور چیت د چینێ دا
حەتا کەنگی د مەدینێ دا
نیقاب پۆشی نیقاب ل سەر
نیقاب بو پەردەیا باڤێ
ل مەهجووران دەم و گاڤێ
ب ڕەحمەت لێ بکت ئاڤێ
شەفاعەت کی ژ بۆ مەهدەر
تویی خاهێ شەفاعاتێ
سڤک سازێ موناجاتێ
هلۆ نوورا هیدایاتێ
ئیمامێ مەسجید و مینبەر
ئیمامێ ئەنبیایێ تو
ل قورئانێ خودانێ تو
یەقین ئەم خوش شڤانێ تو
شڤانێ ئوممەتێ یەکسەر
شڤانێ ئەسمەری گولباف
هلۆ ئەی نێرگزا تێر ئاڤ
خەدەنگا عیشوەیێ پر تاڤ
بکە ئەز کیسەوا عەنبەر

عەبیر و بینە زولفەینێ
خودانێ قابە قەوسەینێ
ل سەر چاڤێن مە نەعلەینێ
بنێڕ ئەی داعی یێ سەروەر
تویی داعی حەبیبەڵڵا
فیراقێ سۆتن ئەم وەڵڵا
تەرەحەم یا نەبیەڵڵا
ل مەهجووران هلۆ بنکر
هلۆ جارەک ژ وێ خاکی
سیاری هەفت ئەفلاکی
بەلێ سوڵتانێ لەولاکی
تویی ئەی ساقی یێ کەوسەر
ئەلا یا ئەیووهەساقی
خودانێ عەهد و میساقی
هلۆ سوار بە ل بوراقی
هەرە پێش خالیقی ئەکبەر
هەڕە پێشی خودایێ مە
ڕەحیم و ڕەهنە مایێ مە
شەفاعەت کە خەتایێ مە
ل دیوانێ بکە مەهدەر
بکە مەهدەر ل دیوانێ
د ڕۆژا حەشر و میزانێ
عەفووکە مە ژ عیسیانێ
نەبن شەرمەندە ئەی سەروەر
د ڕۆژا حەشرا پڕ هەی هەی
هەزاران پەی ل سەر یەک پەی
بکۆمارا بیا (باتەی)
خودان بەخشی برە و ب گوزەر

ئەم پاڕانەوەیە مۆنۆلۆجێکە لە هەست و نەست بەقسە لەلایەن شاعیرەوە لەگەڵ پێغەمبەری دەکا، بەڵام پێغەمبەر لەلای نییە، لەبەر ئەوە پاڕانەوەکە وەکو مۆنۆلۆجێک دەمێنێتەوە و نابێ بەدیالۆج، لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە ئەوە بزانین ئەگەرچی پێغەمبەر وەرامی شاعیر ناداتەوە، بەڵام باتەیی لەوە دڵنیایە کە پێغەمبەر ئاگادارە و گوێی لە قسەکانیەتی و دەگاتە هانای شاعیر و هەموو موسوڵمانێکی کە گوناهیان بەئانقەست نەکردووە، بەتایبەتی گوناهی پێش تۆبە.

شاعیر بەجۆرێک تەماشای پێغەمبەر دەکا وەکو مەزنترین و پاکترین نەوەی ئادەم، بەڵکو بەلایەوە دروستکردنی ئادەم لەبەر پێغەمبەر بووە. چونکە خۆشەویستی کردگارە، خودا لە کۆنەوە لەسەر لەوح نووسیوبەتی ڕۆژێ لە ڕۆژان پەیدا دەبێ بۆ بانگکردنی خەڵکی بۆ ڕێی ڕاست.

محەمەد سەرۆکی هەموو پێغەمبەرانە، خۆشەویستی خودایە، بۆیە کەس چاوی بەخودا نەکەوتووە ئەو نەبێ، هەر لەبەر ئەوەشە هەموو داواییێکی دێتە دی، بەم جۆرە پیاو دەبێ لەو بپارێتەوە، چونکە پێوەندی نێوان ئادەمزاد و کردگارە.

(٣)

ئەی نەعتێ تو ئەز عەرشی هەتا فەرشی شەهیرا
ئەز پرتەوێ نوورا تەجیهان گەشتە مونیرا
ئەی سەییدێ عالەم بکە پەروایێ ئەسیرا
ئەی تاجی سەرێ شاه و سەلاتین و ئەمیرا
(قد کان لك الفضلُ لكَ الجودُ کثیرا)
(أرْسِلْتَ الی الخلْقِ بشیراً ونذیرا)
تاها تو ڕەسوولێ مەلەکێ عەرشێ عەزیمی
دەر بەحری کەمالێ تو تەنێ دوڕرا یەتیمی
لوء لوء سیفەتی دەرسەدەفی بەحرێ کەریمی
(أحسن تر) ئەز یووسفی سددیقێ حەلیمی
(ما کانَ لكَ الناسُ شبیهاً ونظیراً)
(أرسلتَ الی الخلق بشیراً ونذیرا)
ئەی سەروەری دین مەهبەتێ ئایاتێ موکەڕڕەم
ئیسمێ تەیە هندێ سەفەحان بوویە موفەخخەم
لوتفا تە شەیاتین ژ سەما کرنە مورەججەم
گەر تو نەبوویا قەت نە دبوو چەرخێ موعەززەم

(طوبی لمن أشفقتَ له کنت مجیراً)
(أرسلتَ الی الخلق بشیراً ونذیرا)
ئەی لەعلێ لەبت عەزمی ڕەمیمی دکە ئیحیا
جۆشان و خرۆشان ژ فیراقا تەیە دەریا
پڕ شەوق و خوهار و ب تە سەرگەشتە سوورەییا
هەرچی کو ب شەرعێ تە عەمەل دارن د دنیا
(کانت لهم الخلد جریراً وسریرا)
(أرسلتَ الی الخلق بشیراً ونذیرا)
فەخرا مەلەکان پادشاهی تەختێ مەدینی
یەک لەحزە گەها عەرشێ خەرامان ب مشینی
نەه چەرخی فەلەک بۆ نەتە سەرگەشتی ئەڤینی
خەلقی کو نەئێنت ب تە ئیمان و یەقینی
تێک بوونە خەسارات (وسیصلون سعیرا)
(أرسلتَ الی الخلق بشیراً ونذیرا)
بارانی سەلاتان ژ خودا سوبح و عەشییا
بەر سەییدێ موختارێ ڕەسوولێ عەرەبییا
بەر ئال و وە ئەسحابی حەبیبی قورەشییا
سددیق و چ فارووق و چ عوسمان و عەلییا
(کانو لَكَ في الدين معيناً وظهيرا)
(أرسلتَ الی الخلق بشیراً ونذیرا)
ئەی سەییدێ عالەم سەنەدێ نوورا هیدایەت
هیڤی دکەن ئەم ژ تە ئەی سەدری ریسالەت
مەحروومی نەکی مە ژ دیوانا شەفاعەت
(باتی) ب جەهەننەم نەبری پەرواری قیامەت
(قد کنتُ له ثمة شفیعاً وظهیرا)
(أرسلتَ الی الخلق بشیراً ونذیرا)

لەم پێنج مولەممەعەدا باتەیی هونەرێکی زۆری خەرج کردووە، بەپێی ئەوەی کە بابەتی مولەممەعی هەڵبژاردووە دەبێ هەندێ دێڕی بەزمانی تر بێ. ناچار بووە وشە و ڕستەیێکی یەکجار زۆری عەرەبی

ئایینی بەکاربێنێ لە قسە کوردییەکانیشدا. ئەمە و جگە لەوەی بابەتەکە کە ئەدەبی ئایینییە، لێکسیکۆنی ئایینی موسوڵمانیش زمانی عەرەبییە، دەبێ وشە و ڕستەی ئامادەکراوی زۆری تێدابێ. زیاتریش ئاهەنگی ئەم شیعرە پڕ زەمزەمە و تەنتەنەیە هەست و نەستی پیاو ڕادەکێشێ، بۆی هەیە ئەگەر لە مانا و ناوەڕۆکیشی نەگا کاری تێ بکا.

شیعری دڵداری باتەیی

(١)

سوبح و ئێڤارێ شەڤا تاری شەمالا کێ یی تو
لەیلەتولقەدر و بەراتن نوورێ مالا کێ یی تو
چیچەکا باغێ ئیرەم شۆخ بەژن و بالا کێ یی تو
بۆ خودێ کەی بێژە من کانێ شەپالا کێ یی تو
دێم کتێبە زولف و حاشی شەرحی خالاکێ یی تو
دلبەرا گەردەن شەفیفی دانوا دوڕڕا عەدەن
نازک و مەوزوون لەتیفی نەخلیا سەلوا چەمەن
گول لیباسی، گول قیاسی، گول تەنی، گول پیرەهەن
ئاهوویا دەشتا تەتاری ڕەهزەنا ئاسکا ختەن
حۆرییا باغێ بەحەشتێ چاڤ غەزالا کێ یی تو
قیبلەگاها عاشقانی شەنگەلا ئەبرۆ زراف
هاتە بورجا شانەشینێ سەد مەلائیک چون سلاڤ
داغ و کۆهڤانا ئەڤینێ سۆتی جانێ من تەڤاف
ئەختەرا سوبحا سەعیدی ڕەش ڕەیحانا تا بەلاڤ
فلفلا هیندوستانێ زولف و خالا کێ یی تو
ئەو چ دیمە شاهە باغە گولشەنا دارولقەرار
سەد هەزاران نال و ئاوازێ ژ بلبل چار کەنار
حەلقە پێ دا بەست و هاتن عەقرەب و ئیلان و مار
نێرگزا شەهلا شەپالی یاسەمینا مێر غوزار
لە ب خەمۆشی، مەی فرۆشی، دێم پەیالا کێ یی تو
پێنجێ سالێ شەه لەوەندی کەفتمە چاها رەسەد
ئەز نزانم چەرخێ دێمە تێ هەیە بورجا ئەسەد

جەنگەلەک ئاڤێتە دل کون کر ل من داد و مەدەد
قەلبەکێ هشک و سفالین من دڤێت جان تا ئەبەد
شاه ل تەختێ دلبەرێ فیکر و خەیالا کێ یی تو
سەفحەکێشا کاتبێ غەیبێ ژ نوورا لایەزال
خالەکا وا ل گەردەنێ میسلێ بەرێ ڕەش ماه ویسال
سەد هەزاران ڕەکبە حاجی تێن تەوافا زولف و خال
نەترەکو شتر یو ئیلان دانەبەر بایێ شەمال
لا ئوبالی چاردە خالی، چاردە سالا کێ یی تو
شەه کتێبەک من دڤێت بەحسێ مەحببەت بیلتەمام
سەد تەلیسم و سیکرە تێدا پێکڤە سوریانی مەقام
ئەبجەدا عیشقێ مە خوند و عەقل و وندا کرد مام
حۆرییا باغێ بەحەشتێ تووتیا تاووس خەرام
غەیرێ (باتەی) پادشاها من دەلالا کێ یی تو

ئەم پێنجینە غەزەلێکی ئاساییە، باتەیی دەیەوێ باسی ئەوە بکا کە خۆشەویستی هەیە، پێی خۆشە ئەو دلبەرە لە دانیشتوانی ئەم گێتییە و ئەو گێتییەش بێ، هەرچەندە هەوڵیش دەدا ئەوە دەربخا کە هەردووکیان یەکێکن، بەڵام بۆی ناچێتە سەر. یەکێک نین بەڵکو لە یەکتری دەکەن، ئەوەی ئێرە هەیکەلی مەتریالی هەیە، ئەوەی ئەوێ هەیکەلی میتافیزیکی هەیە. بەڵام سەرکەوتنی شاعیر لەوەدایە کە توانیویەتی ڕووداوی هەستپێکراوی سروشت بکاتە کەرەستە و لەگەڵ پەیکەری دلبەرەکەی بەرامبەر و بەراوردیان بکا.

(٢)

ئەلوەفایێ وەسلی جانان
غەمز و نازا من نەهات
یا تو قەلبی عاشقانی
گول نیگارا من نەهات
مام د قەیدا دەرد و داغان
غەم کوسارا من نەهات
سوبحی نابت وێ شەڤێ
دەنگی تارا من نەهات

هیڤیداریێ سوبحەیێ بانگی منارا من نەهات
دەرد و داغم بێ قەرارم
بێ بهارم بێ چەمەن
بێ حەبیبم بێ تەبیبم
هەم غەریبم بێ وەتەن
شوبهی یەعقووبی ژ عەشقا
یووسفی گول پیرە هەن
مونیسێ دەرد و غەمانم
ساکینی بەیتولحەزەن
تار و مارم ئینتیزارم شاهسوارا من نەهات
پرتەوا شەمعا جەمالێ
من د سۆژت دەم ب دەم
ئیشتیاقا زولف و خالان
تێک کرم دەریایی غەم
دامە بەر پێچا فیراقێ
وەسلێ قەت ناکت کەرەم
ما مەدەد کاریێ مە بت
ئیننا فەتەحنا سوبح و دەم
وەرنە سۆتم ئاتەشی دل شەهریارا من نەهات
شوبهی مەستانم وەکو
دێوانە ئەز دێوانە سەر
باد نۆشم پڕ خرۆشم
یێ بێ هۆشم دەربەدەر
حەسرەت و هیجرێن کەسەر
مەحبووب و غەیرن بیلنەزەر
بیلفیراقی لیتتەلاقی
بێ سکوونم تا سەحەر
خواب و نۆشین باعەزیزم

خوابێ نۆشینێ عەزیزم دل نیگارا من نەهات
مەجلیسا بێ ساز و هەی هەی
من نەڤێت و ناچمێ
بێ دەف و بێ چەنگ و بێ نەی
من نەڤێت و ناچمێ
بەزمەیا بێ یاری (باتەی)
من نەڤێت و ناچمێ
دێ گروشمان کێ ل من کت
من نەڤێت و ناچمێ
بێ فەراغەت یاری (باتەی) عیشوەگارا من نەهات

باتەیی چاوەڕوان بوو، بەڵام دلبەر هەر نەهات، دەبێ نەیە، ئەگەر بگاتە کۆڕی عاشقان با پیری موغانیشی لێ بێ تەلیسمی شیعرەکە دەشکێ. شاعیری ئێمە یەکەمین کەس نییە دەردی دووری چێشتبێ، لەبەر ئەوە پەنای بردۆتە بەر مامۆستای خۆی پیری چاوەڕوانی، ئەوەندە چاوەڕوانی کرد بەڵام یووسف هەر نەگەیشت تا ئاوی چاوی داهات و کوێر بوو، چونکە ئەو چاوەی یووسفی پێ نەبینێ با کوێر ببێ.

(٣)

ئەجەل ساقی ب دەس من دا
مەیا باقی د پەیالێ دا
ژ وێ ڕۆژێ حەتا ئیرۆ
دلێ من ما د خەیالێ دا
خەیال و غەم ل من پڕ بوون
ل تووریێ ئاگرەک هەل بوو
دەما من جیسم و جیسمانی
وەکی تۆزێ د بایێ دا
وەکی تۆزی وەکی غەبرێ
وەکی مەوجا ل سەر بەحرێ
دگەل دا ئەز غەریق مامە
ل ناڤ پێلێت د ئاڤێ دا

د رەنگێ دلبەرا حۆری
گەلۆ یارەب ل من پەیدا
زەریفا شەنگ ژ نەها بۆری

شەفەق دا دەر د ڕۆژێ دا
شەفەق دا ئەرد و ئاسمانی
ل من دل بر ب ئێسانی
دخۆم سوندێ ب سەنعانی

زولەیخا بوو د میسرێ دا
تو چێتر بووی ژ زولەیخایێ
شەپالی شەنگێ لەیلایێ
نەهێن ئەڤ ڕەنگ د دنیایێ

ب وێ بەیتا د کەعبێ دا
ب وێ بەیتا د حاجاتێ
دخۆم سوندێ ب ئایاتێ
نەهێن ئەڤ ڕەنگ د جەنناتێ

مونەووەر بوو د نوورێ دا
مونەووەر بوو ژ بەر نوورێ
کو من دی بوو ل سەر شوورێ
توبی شوبهێ پەری حوورێ

دلێ من تیرەیێک لێ دا
ل من دا تیرەکا دژوار
سەرێ تیرێ د دل چوو خوار
لێ دایم ئەز دکم هاوار

وەکی مەجنوون د عەشقێ دا
وەکی مەجنوونی دینم ئەز
وەکی بلبل دخوینم ئەز
حەتا کەنگی دمینم ئەز

د زیندان و د حەبسێ دا

ئەزم دایم د زیندانێ
وەکی یەعقووب د کەنعانێ
گەلۆ دلبەر نوزام کانێ

مە چاڤ مابوون ل وێ ڕێ دا
مە چاڤ مابوون ل وێ خەیلا
دکم هاوار و واوەیلا
کو جارەک بێتە دەر لەیلا

ببینم ئەز د خەملێ دا
ببینم جا وەکی بایێ
شیرینتر بووی ژ لەیلایێ
نەهێن ئەڤ ڕەنگ د بەغدایێ

ل تەورێز د شامێ دا
نەهێن ئەڤ ڕەنگ د ناڤ ڕۆمێ
گەلی خەلکێ نەکەن لۆمێ
کو ئەز سۆتم کەتم دۆمێ

بوومە ئێخسیر د بەندێ دا
بوومە ئێخسیرێ ڕەیحانا
ڤەیستن زولف و چۆگانا
کرمە دینەک د دیوانا

وەکی شێخێ د خەلوێدا
ئەزم دایم د خەلوێ مە
ب دل دایم دگەل وێ مە

....

هلات بوو ڕۆژ د شەرقێ دا
ژ شەرقێ ڕۆژ کو هاتە دەر
دنێ پێکڤە بوویە ئەنوەر
ببینیت دلبەرا دلبەر

موفەررەح بووم دگەل وێ دا

موفەررەح بووم دگەل یارێ
برۆ قەوسێ کەزی مارێ
وەراندن وێ ئەڤێ جارێ
تەواف خالە د چارێ دا
وەکی من دیت د ڕەقسێ دا
وەکی من دیت ل کۆڤەندێ
گەلۆ یارەب تژی چەندێ
نەهێن ئەڤ ڕەنگ ل سەمەرقەندێ
د بەلخێ و و بوخارێ دا

لەم شیعرەدا باتەیی هەوڵ دەدا هەندێ دروشمی سۆفیزمی ئیسلامی بەکاربهێنێ، بەلایەوە ژیانی ئەم گێتییە بەندیخانە و دەستبەسەرییە تا گوناهی باوکی (ئادەم) پاک دەبێتەوە و دەگەڕێتەوە بۆ ژیانی جاویدانی. لە بەندیخانەدا هەمیشە چاوی لە گێتیی ئازادییە، بۆیە ئاشنای مەیخانەیە، چاوی لە پەرییە. پیری کەنعان و شێخ سەنعان و زولەیخا و لەیلا هەمیشە لە خەیاڵی دان. هەموو ژیانی لاواندنەوە و کرووزانەوەیە لە دەردی زیندان و ژێر دەستی (گێتیی ئێمە) و ئاواتەخوازی ژیانی سەربەستی و ئازادییە (گێتیی دوایی). دیارە باتەیی لە دەوروبەری زاراوەی سۆفیزمی ئیسلامی دەسووڕێتەوە، نەوەکو ئەدەبی داهێنانی سۆفیزمی کۆزمۆسی.

(٤)

ژ بەختێ من ڕەشی ڕا بوو
خەیالا من د باتیل هات
ل من ڕۆژا غەم ئاڤا بوو
شەڤا زولفێ موقابیل هات
شەڤا زولفێ کو پەیدا بوو
ژ ڕۆژێ نوور وندا بوو
عەجەب نوورەک ب من دابوو
هەتا شەهمارێ قاتیل هات
چ شەهمارێ خەنا پەنجێ
تەلیسمە وێ ل سەر گەنجێ
دلۆ رابە ببین قەنجێ

چ پێشەنگە شل و مل هات
گەلۆ پێشەنگە یا عەرعەر
گەلۆ ئەڤ زولفە یا عەنبەر
شەپالا نازک و ئەسمەر
ب خرخال و سەلاسیل هات
سەلاسیل تەوق و گەلوازن
هەزار ڕەنگ و ب ئاوازن
گوهار و بەربەن و بازن
چرنگینا بەر و مل هات
بەر و مل دەست و بشکۆژن
جەواهیرتێ وەکی ڕۆژن
د بەردا غونچە دلسۆژن
عەجایب باغێ کامیل هات
عەجایب باغێ گوڵ گەش بوو
هەر چی ئەو دی مشەووەش بوو
دەماغا دل مە پێ خوەش بوو
بەلێ دارا قەرەنفل هات
بەلێ دارا د گول پێڤە
هەنار و زەربەه و سێڤە
سیەه زولفێ کەتێ نێڤە
ژ بەلگاندا جەلاجیل هات
جەلاجیل بەرگی شیرینە
کەسێ ئەو هات و تەمکینە
ژ ئەنیێ گول دیارینە
ل سەر چاڤان ئەنێ گول هات
ئەنێ گول بوو بەلێ سی بوو
ب گەردەن شوبهەتی سی بوو
سەه و سەیوان مەیاسی بوو

ژ دیمێ خۆ ب زەنگل هات

ژ دێمێ زولف و سەرکێشن
جەگەر بێ حەد ژ بەر تێشن
قول و خادیم بەڕوو پێشن

شەمالا تازە مەنزل هات

شەمالا من شەفەق سەعدێ
دنالم شوبهەتێ ڕەعدێ
شرین لێڤێ شەکر وەعدێ

سەرا مەستا ژ من سل هات

ڤێ مەحبووبێ ب سەرمەستان
جەلاد ئینا ژ کوردستان
ڕوحا من وی دەمی بۆستان

جەلادی ڕەش موعەجەل هات

موعەجەل هات پەری حالە
ب شمشیر و شەڕ و قالە
نەپرسی ئەڤ چ عەبدالە

ل دەرگاهێ مە سائیل هات

ئەزم سائیل ل دەرگاهێ
نەگۆ: عەبدال چ میخواهێ
ژ من قەت نینە ئاگاهێ

فیغان و ئاهێ بلبل هات

چ گول بوو چ بلبل بوو
مرادا مەتلەبا دل بوو
ئەگەرچی ئەو ژ من سل بوو

ژ بۆ (باتەی) حەمایل هات

ئەم غەزەلەی باتەیی خەریکی ئەندامە جوانەکانی یارە، بایەخێکی تەواوی بەزولفی خۆشەویستەکەی داوە، بەوەی بە بەختی خۆی و شەوی بێ مانگ و ڕەشماری چواندووە. خشڵی هەموو کوردەواری کۆکردۆتەوە و خۆشەویستی پێ ڕازاندۆتەوە، گوڵی هەموو کوردستانی کۆکردۆتەوە و ئەندامە ناسک و

ڕەنگینەکانی لەشی دلبەری پێ بەراورد کردووە، تاوەکو پەیکەری یار بووە بەباغێکی گەورە و فراوانی تەڕ و ئاودار، نە ئەم سەری دیاربێ و نە ئەوسەر، هەموو جۆرە گوڵ و میوەییێکی لێ دەست دەکەوێ.

شاعیر تەنیا بەوە نەوەستاوە گوڵ و گوڵزاری نیشتمانی خۆی بەسەربکاتەوە، بەڵکو ناوی کوردستانیشی هێناوە وەک دایکی ئەم هەموو جوانییە.

(٥)

عاشقێ زولفا ڕەشم
عاشقێ شەیدایە زولف
بێ بادە لەو سەرخوەشم

سەرخوەش و سەودایە زولف

سەرەخوەشم ئەز ڤێ دەمێ
کەفتیمە توورا غەمێ
سوهتیمە وی بەرچەمێ

چیمەکێ ڕەعنایە زولف

زنجیر و تابێ قنار
سەردا بە گۆش و گوهار
پێداخۆشی هاتە خوار

شەهمارێ شەهلایە زولف

ڕاحەت و سەبر و سەلام
توی چاپکی خوەش خەرام
کۆلێ تەمە ئەز غولام

(باتەیی) قل شایە زولف

لەم شیعرە لیریکییە کورتەدا باتەیی وەسفێکی ساکاری ڕووکەشی زولف دەکا، هیچ شتێکی نهێنی لەژێر مووەکان نابینێ، ئەفسانە دروست ناکا، شاعیر بێ بادە سەرخۆشە وەکو زولفی شەیدا و شێواو.

(٦)

ژ ئیلتافا شەهنشاهێ
د ڕۆژا پێنج شەمبێنە
بوویە زەمزەم ل دەرگاهێ

کو سولٚتان هاته شیرینه

بەنی سولٚتان و شیرینێ

خودانا یۆل و تەمکینێ

قوماشێ چین و ماچینێ

ژ سندووقان دەرانینه

قوماش و ئەتلەس و خارا

عەبیر و عەنبەر و سارا

موزەییەن بوو جەمالارا

ب تەوق و تاج و زێڕینه

ب زێڕ و تەوق و خرخالا

مەشا (سەلوا) ل ئەبدالا

خو ئاڤێته د ئالالا

شەپال و تازە ئەسمینه

چ ئەسمین و ترازن بوو

ب ناز و عیشوە مازن بوو

خرێنا تەوق و بازن بوو

گوهار شۆڕ بوون ب سەر سینه

گوهار و شۆره هەم دەستن

سیما دارن ڤە ناوەستن

ڕەیحانا شۆره لێ بەستن

ل گۆڤەندێ چ نەسرینه

چ نەسرین و قەرنفل بوو

ڕەیحان و نیڤە نیڤ گول بوو

ل گۆڤەندێ شل و مل بوو

لفو رویشی و شترینه

لفو رویشی و شیرین تێن

ب چین چین تازە خەمری تێن

ژ باغێ تازە قومری تێن

ب رەفرەف وەردەک و سینه

ب ڕەفرەف وەردەک و قازن

شەراب و شەربەت و سازن

دەلال و عیشوە و و نازن

کەمانج و عوود و موغنینه

کەمانج و عوود و موئنیس بوو

عەجیب سولٚتانێ مەجلیس بوو

ژ عەقلێ (باتەی) موفلیس بوو

ژ فەهم و عەقل و زانینه

لەم بڕە شیعرە لیریکییەدا باتەیی دیمەنێکی ئوروستوکراتیی دەوڵەمەند و جوانی ژیانی دلٚداری کۆشک و سەرا دەکێشێ. جلوبەرگی ئاوریشمین، زێڕ و خشلٚی گران، گولاٚوی بۆن خۆش، ئاهەنگی مۆسیقا، کۆڕی مەی نۆشان، سولٚتانی ئەم بەزم و ڕەزمە یاری نازدارە، ئیتر ئەمە چۆن لەگەلٚ هەژارێکی وەکو باتەیی بەراورد دەکرێ!

(٧)

ژ چریا پاشی یێ پێ دا

(مەلایێ باتەیی) کانێ

سەفەرکێشا ب مکسێ دا

ل سەر دەورێ زڤستانێ

زڤستانێ ئەڤێ یۆلێ

ل ڤێ بەریێ ل ڤێ چۆلێ

گەرۆڤێ گرتی داهۆلێ

خوناڤی گرتی کیستانێ

خوناڤێ گرتی نەسرینه

جەمەد شین بوو ل سۆلینه

گریا مە تێ ژ بو ئەسمینه

پەریشانم ژ تالانێ

پەرێشانم ل هنگۆری

ل جۆ مەرزا گولا ژۆری